

Kvinderne fra Lublin

BEVOGTVNINGSPERSONALET I MAJDANEK

AF

CLAUS BUNDGÅRD CHRISTENSEN

I 1975-81 stod tidligere personale fra koncentrations- og udryddelseslejren Lublin anklaget ved retten i Düsseldorf.¹ Blandt de tiltalte var seks, som havde det til fælles, at de havde fungeret som såkaldte Aufseherinnen, hvilket var betegnelsen for lejrenes kvindelige bevogtningspersonale.² Koncentrationslejren Lublin er bedst kendt under sit uofficielle navn Majdanek. Denne artikel handler om de kvinder, der fungerede som vagter her.³

Hovedparten af lejrens arkiv var tilintetgjort, da Majdanek i juli 1944 blev befriet af den Røde Hær, men rømningen var foregået så kaotisk, at en del af arkivet ikke var brændt, sandsynligvis fordi ilden ikke fængede (flere af akterne bærer spor af ild, som formodentlig stammer fra et forgæves forsøg på at destruere dem). Under alle omstændigheder lykkedes det at redde noget materiale, som blev bragt til statsarkivet i Moskva, hvor det også befinder sig i dag.⁴ Hovedparten af dette arkiv

¹ I forbindelse med denne artikel takker jeg lektor Therkel Stræde for gode råd og kritik, ligesom jeg takker ph.d. Niels Bo Poulsen for at have gjort mig opmærksom på Majdanek-arkivets eksistens og for hans assistance i forbindelse med mit arkivbesøg i Rusland.

² I det følgende anvendes betegnelsen bevogtningspersonale eller vagter.

³ Navnet Majdanek stammer fra det polske Majdan Tatarski, som er betegnelsen for et område i Lublin. Allerede under krigen var Majdanek en udbredt betegnelse, men navnet optræder ikke i materialet fra lejrens arkiv. Her anvendtes udelukkende de forskellige officielle betegnelser som Kriegsgefängenenlager der Waffen SS in Lublin (KGL Lublin) og Konzentrationslager der Waffen-SS Lublin (KL Lublin).

⁴ Arkivet befinder sig i Moskva i den Russiske føderations statsarkiv, Gosudarstvennyj Arkhiv Rossijskoj Federatsii (GARF). Herudover er der anvendt enkelte akter fra Majdanek, der befinder sig i Landesarchiv Nordrhein-Westfalen/Hauptstaatsarchiv Düsseldorf (LNWHD). Det omfattende retssagsmateriale, som befinder sig i LNWHD, er ikke som helhed inddraget i denne undersøgelse. Jeg har i stedet gjort brug af samtidige rapporter fra retssagen (se nedenfor).

består af personalakter om alt fra højtstående SS-officerer til det menige vagtmandskab. Omkring 300 dokumenter omhandler det kvindelige vagtpersonale, og det er primært materiale herfra, der danner grundlaget for denne undersøgelse. Arkiver fra koncentrations- og udryddelseslejrene er i mange tilfælde kun fragmentarisk bevaret grundet gerningsmændenes ønske om at slette deres spor. Det gælder også materiale vedrørende bevogtningspersonalet. Eksempelvis begrænser materialet om vagter fra den største kvindekonzentrationslejr, Ravensbrück, sig til nogle ganske få dokumenter.⁵ Derfor har den hidtidige forskning måtte baseres på et meget sparsomt materiale fra lejrenes eksistensperiode, hvorfor der overvejende er anvendt akter fra efterkrigstidens retssager samt udsagn fra tidligere fanger.

Majdanek-arkivet er enestående, fordi det sandsynligvis er det bedst bevarede arkiv vedrørende en gruppe af lejrpersonale, som vi ved meget lidt om, og fordi det tillader os et indblik i disse kvinders hverdag, forholdet til fangerne samt den administrative praksis og forvaltning, de var en del af. Herudover er de kvindelige vagter fra Lublin ikke tidligere behandlet i forskningen, hverken i forhold til Majdaneks historie eller gerningsmandsforskningen generelt.

Kvinder som gerningsmænd

Kvindens rolle i det nationalsocialistiske Tyskland har været et problematisk emne, da især den første generation af feministiske historikere gennem fortiden overvejende var interesseret i at finde en positiv identitet for kvinder. Derfor blev det forhold, at kvinder i mange tilfælde var dybt involveret i Det Tredje Riges forbrydelser, i vid udstrækning ignoreret. I 1970'ernes og 1980'ernes forskning blev kvinderne hyppigt fremstillet som ofre eller passive tilskuere til mændenes forbrydelser. Regimet blev fremstillet som et patriarkat, der udgrænsede og ekskluderede kvinderne fra aktive roller både på det politiske plan, men også i forhold til overgreb på Det Tredje Riges påståede fjender. I mere ekstreme fremstillinger blev kvinder ligefrem opfattet som særligt modstandsdygtige over for nazismen eller bærere af en speciel antifascistisk kultur.⁶

⁵ Om kildesituationen se Gudrun Schwarz: »'...möchte ich nochmals um meine Einberufung als SS-Aufseherin bitten'. Wärterinnen in den nationalsozialistischen Konzentrationslagern.« I: Barbara Distel (Hg.): *Frauen im Holocaust*. Memmingen 2001, s. 331.

⁶ For en diskussion af feministisk historie og forskning i gerningsmænd, se eksempelvis Vandana Joshi: *Gender and Power in the Third Reich: Female Denouncers and the Gestapo (1933-45)*. New York 2003.

I denne forskning er der ikke levnet megen plads til bevogtningspersonalet, da fremstillingerne mere eller mindre fratog kvinderne det handlerum, som er karakteristisk for gerningsmænd. Et brud med denne tendens kom med den amerikanske historiker Claudia Koonz' værk *Mothers in the Fatherland* fra 1986, der i langt højere grad end tidligere fokuserede på kvindernes mobilisering, deres andel i forbrydelser og aktive rolle i nationalsocialistiske organisationer. Selv om lejrvagterne ikke behandles indgående, nævnes der eksempler på deres overgreb, bl.a. illustreret gennem den berygtede Hildegard Lächert fra Majdanek, som var en af de anklagede ved retten i Düsseldorf.⁷

Mens feministiske historikere således kun i meget begrænset omfang har beskæftiget sig med det kvindelige personale i lejrsystemet, er situationen i nogen grad den samme, når blikket vendes mod gerningsmandsforskningen generelt. Denne er især en historie om mænd.⁸ Interessen for det kvindelige lejrpersonele var før 1990 nærmest fraværende. Omtalen af vagterne var især at finde i erindringer fra tidligere fanger samt i pressens dækning af efterkrigstidens retssager. Sagen mod Irma Grese fra Bergen-Belsen er typisk i denne sammenhæng. Grese blev i 1945 dømt til døden af en britisk domstol og fik i samtiden en intensiv presseomtale i både tyske og internationale medier.⁹ Majdanek-processen i Düsseldorf vakte også betydelig opsigt og resulterede i flere journalistiske fremstillinger om sagen, men udløste ikke nogen forskning om bevogtningspersonalet.¹⁰ Historikernes manglen-

⁷ Claudia Koonz: *Mothers of the Fatherland*. London 1986, s. 404. Koonz' bog affødte den såkaldte Historikerrinnenstreit i Tyskland om kvindernes medansvar og andel i regimets forbrydelser. Debatten formede sig især mellem Koonz og den tyske historiker Gisela Bock, som primært anskuede kvinder som ofre. Se også Gisela Bock: *Zwangssterilisation im Nationalsozialismus: Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik*. Opladen 1986.

⁸ For en diskussion og præsentation af forskningen i gerningsmænd, se Gerhard Paul (Hg.): *Die Täter der Shoah. Fanatische Nationalsozialisten oder ganz normale Deutsche?* Göttingen 2002, s. 33 ff. For en overordnet præsentation på dansk se, Therkel Stræde: »Rudolf Höss: masse-morder af politisk overbevisning«. I: Rudolf Höss: Kommandant i Auschwitz. Gylling 2004. Se også Torben Jørgensen: *Stiftelsen: Bødderne fra Aktion Reinhardt*. København 2003, s. 32 ff.

⁹ Martina Ehlert: »'Umerziehung zur Demokratie' – Der erste Bergen-Belsen Prozess in Zeitungsberichten«. I: Claus Füllberg Stolberg (Hg.): *Frauen in Konzentrationslagern: Bergen-Belsen, Ravensbrück*. Bremen 1994, s. 256 f. Grese er uden sammenligning den bedst kendte af de kvindelige vagter og danner sammen med Buchenwald-kommandantens kone, Ilse Koch, sågar grundlaget for B-filmen *Ilse: The She-Wolf of the SS* (1974), som producenterne præsenterede som et portræt af: »The insatiable nazi death camp guard whose sexual appetites are matched only by her lust for brutality«. Her citeret efter Daniel Patrick Brown: *The Beautiful Beast*. Ventura 2004, s. 5.

¹⁰ Se Heiner Lichtenstein: *Majdanek – Reportage eines Prozesses*. Frankfurt am Main 1979 og Ingrid Müller-Münch: *Die Frauen von Majdanek: Vom zerstörten Leben der Opfer und der Mörderinnen*. Hamburg 1981. For en analyse af sagens behandling i de tyske medier, se

de interesse havde flere årsager. At kun få kilder er bevaret, har spillet en rolle, men også det forhold, at kvinder udgjorde et forholdsvist begrænset antal af det samlede personale, har haft betydning. Det skønnes, at det kvindelige bevogtningspersonale kun talte omkring 10% af mandskabet i koncentrationslejrene.¹¹ Hertil kommer den overordnede situation, at forskningen har udvist liden interesse for de lavt rangerende gerningsmænd; fokus samlede sig især om topfolkene, bureaukraterne og beslutningstagere på mellemliderplanet. Denne situation ændrede sig i nogen grad med Christopher Brownings studie af mandskabet i Reservepolitibataljon 101, hvis medlemmer var involveret i massakrer og deportationer til dødslejre. Studiet fremkaldte en øget interesse for de gerningsmænd, som udførte overgrebene, men trods en forøget fokus på lavt rangerende mandskab er undersøgelser af det menige lejrpersonele stadig sparsomme. Det gælder også de kvindelige vagter, som kun er behandlet i en lille håndfuld artikler. Vigtigt er et temanummer om »Täterinnen« i *Werkstatt Geschichte* fra 1995, med to artikler om vagterne. Irmtraud Heike bidrager med en biografi af en ledende opsynskvinde og forsøger herved at belyse det kvindelige personales handlerum, mens Isabell Sprenger gennem en analyse af forholdene i satellitlejre under koncentrationslejren Gross-Rosen undersøger spørgsmålet om, hvorvidt det kvindelige personale var mindre tilbøjelige til at begå overgreb end deres mandlige kollegaer.¹² Heike har desuden beskæftiget sig med vagterne i en antologi om de kvindelige fanger i Ravensbrück og Bergen-Belsen, hvor hun bl.a. behandler deres rekruttering og sociale baggrund.¹³ Forskningen har primært taget udgangspunkt i personale med tilknytning til den største tyske kvindekonzentrationslejr, Ravensbrück, der samtidig fungerede som udannelsessted for bevogtningsmandskabet. Vagterne fra Ravensbrück er også temaet i Insa Eschebachs undersøgelse om tidligeres fangers erindring om det kvindelige lejrpersonele.¹⁴ Den tyske historiker Gud-

Sabine Horn: »Jetzt aber zu einem Thema, das uns in dieser Woche alle beschäftigt«. I: *Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts*, september 2002, Heft 2, s. 13 ff.

¹¹ Se Karin Orth: *Das System der nationalsozialistischen Konzentrationslager: Eine politische Organisationsgeschichte*. Hamburg 1999.

¹² Irmtraud Heike, »Johanna Langenfeld – Die Biographie einer KZ-Oberaufseherin«. I: *Werkstatt Geschichte*, Heft 12, 1995 og Isabell Sprenger: »Aufseherinnen in den Frauenaussenlagern des Konzentrationslagers Gross-Rosen«. I: *Werkstatt Geschichte*, Hefte 12, 1995.

¹³ Irmtraud Heike: »'...da es sich ja lediglich um die Bewachung der Häftlingen handelt.' – Lagerverwaltung und Bewachungspersonal«. I: Claus Füllberg Stolberg (Hg.): *Frauen in Konzentrationslagern: Bergen-Belsen, Ravensbrück*. Bremen 1994.

¹⁴ Insa Eschebach: »SS-Aufseherinnen des Frauenkonzentrationslagers Ravensbrück. Erinnerungen ehemaliger Häftlinge«. I: *Werkstatt Geschichte*, Heft 13, 1996. Det samme er

run Schwartz har i forbindelse med et forskningsprojekt om kvinders position i SS 1939-45 behandlet bl.a. vagtpersonale, sygeplejersker og især hustruer til SS-officerer.¹⁵ Claudia Taake portrætterer i sin afhandling *Angeklagt: SS-Frauen vor Gericht* fire kvinder, der blev retsforfulgt umiddelbart efter krigen i de britisk og amerikansk besatte zoner. To af dem, hvoraf den ene er den allerede omtalte Grese, havde fungeret som vagter. Taakes formål er at kortlægge kvindernes forbrydelser samt deres karriereforløb i SS-organisationen.¹⁶

Majdanek

På trods af at Majdanek var den første udryddelseslejr, der blev befriet, og verden dermed tidligt fik et indblik i folkemordet på jøderne, bliver lejren ofte kun nævnt i forbindelse med Auschwitz, der ligeledes fungerede som både koncentrations- og udryddelseslejr, men hvis omfang og symbolske betydning er langt større.¹⁷

Etableringen af koncentrationslejren Lublin i Generalguvernementet i Polen var tæt forbundet med det tyske overfald på Sovjetunionen i sommeren 1941. I foråret blev Lublin-distriktet anvendt som opmarchområde, og i løbet af krigen fik området øget betydning for SS, der ønskede at udnytte det som et økonomisk og forsyningsmæssigt bagland. Til at varetage denne opgave udnævnte Heinrich Himmler SS-

temaet i Irith Dublon-Knebels artikel om Luise Danz, der i en periode fungerede i Majdanek: »'Erinnern kann ich mich nur an eine Frau Danz...' Die Aufseherin Luise Danz in der Erinnerung ihrer Opfer«. I: Gisela Bock (Hg.): *Genozid und Geschlecht*. Frankfurt am Main 2005.

¹⁵ Se Gudrun Schwartz: *Eine Frau an seiner Seite: Ehefrauen in der »SS-Sippengemeinschaft«*. Berlin 2000. Gudrun Schwartz: »Frauen in Konzentrationslagern – Täterinnen und Zuschauerinnen«. I: Ulrich Herbert m.fl. (Hg.): *Die nationalsozialistischen Konzentrationslager*. Frankfurt am Main 2002, Vol. II, s. 800 ff. Gudrun Schwartz: »SS-Aufseherinnen in nationalsozialistischen Konzentrationslagern (1933-1945)«, *Dachauer Hefte* 10, 1994.

¹⁶ Claudia Taake: *Angeklagt: SS-Frauen vor Gericht*. Oldenburg 1998. Grese bliver også biograferet i Daniel Patrick Browns *The Beautiful Beast*, der især tilskriver hendes brutalitet en blanding af turbulent opvækst og ideologisk overbevisning. Brown (2004). Daniel Patrick Brown har i *The Camp Women. The Female Auxiliaries Who Assisted the SS in Running the Nazi Concentration Camp System*. Atglen, PA 2002, samlet data om en række vagter primært via bevarede lønningslister fra Ravensbrück.

¹⁷ Udforskningen af lejrens historie har primært været overladt til polske historikere, hvis bidrag kun i begrænset omfang er oversat til andre sprog. Disse har behandlet lejren i en overordnet tysk besættelsespolitisk optik, men især fokuseret på forskellige aspekter af fangernes vilkår samt de mange fangegrupper, som var indsat i lejren. For et indtryk af den polske forskning, se antologien Tadeusz Mencel (red.): *Majdanek 1941-1944*. Lublin 1991. Flere fremstillinger behandler sider af lejrens historie i forbindelse med Aktion Erntefest, der resulterede i en massenedskydning i selve lejren, men kun relativt få fremstillinger fokuserer udelukkende på Majdanek. En af de væsentligste und-

und Polizeiführer (SSPF) Odilo Globocnik, som også fik det overordnede ansvar for lejren. Den endelige beslutning om at oprette Majdanek blev sandsynligvis taget i forbindelse med Himmlers besøg i Lublin den 20.-21. juli 1941, hvor han over for Globocnik afgav en række forordninger vedrørende germaniseringen af Lublin og koloniseringen af østområderne. Meget peger på, at der oprindeligt lå et økonomisk rationale bag opførelsen, da lejren primært skulle fungere som et reservoir af arbejdskraft for det planlagte SS- und Polizeistützpunkt i Lublin. Således var en af de vigtigste opførelser Bekleidungswerke, en SS-ejet virksomhed, i forbindelse med lejrkomplekset.¹⁸ I oktober 1941 iværksattes opførelsen af Majdanek, men lejren blev i takt med sine mange forskellige opgaver kontinuerligt udbygget.

Historikeren Thomas Kranz har opdelt Majdaneks historie i fem faser.¹⁹ I den *første* fra oktober 1941 til midten af 1942 blev lejren udbygget og tjente hovedsagelig som krigsfangelejr for sovjetiske soldater, hvis opgave det var at opføre barakker o.l. Oprindeligt var det meningen, at lejren skulle huse et meget stort antal krigsfanger, men det måtte opgives grundet den stigende arbejdskraftmangel i Tyskland. Som følge heraf gav inspektøren for koncentrationslejrene, Richard Glücks, i begyndelsen af 1942 ordre til, at krigsfangerne i stedet skulle erstattes med jøder. For den første gruppe af jødiske fanger var Majdanek primært en arbejdslejr, men ernæringstilstanden og det forcerede arbejdstempo betød i realiteten, at den indirekte fungerede som udryddelseslejr. Fangerne var beskæftiget i forskellige fabrikker og værksteder, der udførte opgaver for SS. Der var hovedsagligt tale om en frontrelateret produktion af bl.a. uniformsgenstande, som imidlertid ikke fik nogen nævneværdig praktisk betydning grundet transportproblemer, materiale-mangel og de almindelige kaotiske forhold, der herskede i Generalguvernementet.²⁰ Majdanek fik dog stor betydning for den regionale besættelsespolitik, og fra årsskiftet 1941-42 begyndte lejren at fungere som straf-

tagelser er den polske historiker Józef Marszateks monografi *Majdanek: The Concentration Camp in Lublin*. Lublin 1986, der behandler lejren i forhold til den tyske besættelsespolitik samt forskellige aspekter som eksempelvis lejrens organisering, fangegrupper, fangernes modstand og masseudryddelsen. Thomas Kranz undersøger i artiklen »Das KL. Lublin – zwischen Planung und Realisierung« (se note 18) lejrens udvikling og funktion i forhold til de forskellige fangegrupper. Barbara Schwindts monografi *Das Konzentrations- und Vernichtungslager Majdanek. Funktionswandel im Kontext der »Endlösung«*. Würzburg 2005, er en analyse af lejren i forhold til den tyske udryddelsespolitik.

¹⁸ Thomas Kranz: »Das KL. Lublin – Zwischen Planung und Realisierung«. I: Ulrich Herbert m.fl. (Hg.): *Die nationalsozialistischen Konzentrationslager*. Frankfurt am Main 2002, Vol. II, s. 365 ff. og Marszatek (1986), s. 23 ff.

¹⁹ Kranz (2002), s. 363 ff.

²⁰ Ibid. s. 372 og Schwindt (2005), s. 123 ff.

felejr for polske civilister fra lokalområdet. Et stort antal af disse var bønder, der blev holdt fanget som gidsler, fordi de ikke levede op til den indleveringspligt af afgrøder, som besættelsesmagten havde indført. De mange fanger fra landdistrikterne er karakteristisk for Majdanek, og det skønnes, at omkring 57.000 bønder fra Polen, Hviderusland, Rusland og Ukraine var indsat i lejren.²¹ Den *anden fase* strakte sig fra juli 1942 til slutningen af året. Perioden var karakteriseret ved flere store ghetto-rydningsaktioner, der betød, at antallet af fanger steg markant, ligesom de første kvindelige indsatte også ankom i denne periode. I efteråret påbegyndtes opførelsen af gaskamre, der stod færdige senest i oktober.²² De første drab med giftgas blev udført i forbindelse med »eutanasi-programmet«, Aktion 14 f 13, hvor svage og syge fanger blev udvalgt til likvidering.²³ Den *tredje fase* dækker 1943. I denne periode fungerede Majdanek officielt som koncentrationslejr for jødiske og politiske fanger fra Polen. Der iværksattes omfattende drab på fanger, bl.a. i forbindelse med den store massakre Aktion Erntefest, der fandt sted inde i selve lejren. På trods af massenedskydninger og gasninger var den hyppigste dødsårsag i hele lejrens eksistensperiode dog de horrible hygiejniske og ernæringsmæssige forhold. Chelmno og Belzec forblev de primære dødslejre i regionen. Der er usikkerhed forbundet med, hvor mange mennesker der omkom i Majdanek, men tallet er, lavt sat, omkring 170.000.²⁴ Den *fjerde fase* begyndte ved årsskiftet 1943/44 og sluttede omkring marts 1944. I denne periode fungerede Majdanek som udryddelseslejr, selv om lejren aldrig blev en integreret del af Aktion Reinhardt, der var kodebetegnelsen for drabet på jøderne i Generalguvernementet. Den *sidste fase* fra april til juli 1944 var præget af afvikling og rømning.

Bevogtningspersonalet i kvindelejrene

Selv om mænd udgjorde langt hovedparten af mandskabet i koncentrations- og udryddelseslejrene, var forskellige grupper af kvinder også repræsenteret og udgjorde en integreret del af lejrmiljøet. Kvinder udfyldte mange forskellige opgaver som eksempelvis læger, laboranter, økonomaer, kantinemedarbejdere, kontordamer og telegrafister, men den største gruppe var bevogtningspersonale. Det præcise tal kendes

²¹ Kranz (2002), s. 374 f.

²² Schwindt (2005), s. 156 ff.

²³ Marszalek (1986), s. 50 ff.

²⁴ Kranz (2002), s. 381. Ved retssagen i Düsseldorf regnede man med et tal på 250.000 døde. Tadeusz Mencel (1991), s. 519.

ikke, men mellem september 1942 og januar 1945 blev i alt omkring 3.500 uddannet i Ravensbrück.²⁵ Der var indsat kvindelige vagter i alle lejre med afdelinger for kvinder undtaget dødslejrene Treblinka, Sobibor, Belzec og Chelmno.

Der vides ikke meget om bevogtningen af de første kvindelige fanger, der i ugerne efter nazisternes magtovertagelse blev indsat i de såkaldt »vilde« koncentrationslejre, men opgaverne blev sandsynligvis udført af mænd fra SA og SS. Den første gruppe af kvindelige vagter blev dog allerede indsat samme år i forbindelse med regimets opgør med politiske oppositionelle. En gruppe kvinder blev i oktober 1933 indespærret i det tidligere arbejdshus Moringen, der samtidig må betragtes som den første egentlige kvindelejr. De blev bevogtet af medlemmer af den nazistiske organisation NS-Frauenschaft, der ikke som de senere vagter var underlagt SS. Der vides kun ganske lidt om disse vagter, men fangernes vilkår var i denne tidlige periode generelt bedre end i de senere koncentrationslejre.²⁶ Moringen var forholdsvis lille, og i november 1933 oversteg antallet af fanger således ikke 150. I 1938 blev Moringen afviklet og fangerne herfra indsat i den nyoprettede kvindelejr Lichtenburg, der imidlertid heller ikke havde kapacitet til at modtage et større antal fanger. I maj 1939 blev personale og fanger herfra overført til den nyåbnede kvindekonzentrationslejr Ravensbrück, der uden sammenligning blev den største lejr for kvinder.²⁷ Lejren blev helt central, da det, som allerede nævnt, var her vagterne blev uddannet, og herfra andre lejre rekvirerede hovedparten af bevogtningspersonalet.

Beslutningen om oprettelsen af en kvindelejr i Majdanek, med plads til 5.000 fanger, blev truffet af Himmler under dennes besøg i Lublin i sommeren 1942, og i begyndelsen af oktober kunne lejren modtage de første fanger, der var polakker og jøder. Majdanek kom i realiteten til at bestå af flere lejre for kvinder. I oktober 1942 foreslog den daværende kommandant Max Koegel, at der skulle etableres en lejr i tilknytning til Bekleidungswerke, som ligeledes skulle rumme 5.000 fanger. I november blev de jødiske kvinder overført til den nærliggende Flughafen-Lager i Lublin; en af lejrene med tilknytning til Majdanek.²⁸ De var i disse lejre, kvinderne fra Lublin gjorde tjeneste.

²⁵ Heike (1994), s. 230.

²⁶ Jane Caplan: »Gabriele Herz: 'Schutzhaft' im Frauen-Konzentrationslager Moringen 1936-1937«. I: Gisela Bock (2005), s. 22 f. Om Moringen generelt, se Hans Hesse: *Das frühe KZ Moringen*. Moringen 2003.

²⁷ Jack G. Morrison: *Ravensbrück: Everyday Life in a Women's Concentration Camp 1939-45*. Princeton 2000.

²⁸ Marszalek (1986), s.47.

Bevogtning og personalemangel i Majdanek

Den væsentligste opgave for bevogtningspersonalet var den indre bevogtning af de kvindelige fanger. I princippet skulle det mandlige vagtpersonale ikke have nogen direkte kontakt med indsatte kvinder, men udelukkende forestå den ydre bevogtning.²⁹

Et særligt træk ved Majdanek var dens geografiske placering i nærheden af et tæt befolket område, langs hovedvejen mellem Zamosc og Lublin, kun nogle få kilometer fra Lublins bymidte. Af samme grund havde lejren ikke et naturligt sikkerhedsområde omkring de mere end 250 bygninger, hvorfor sikkerhedsforanstaltningerne blev kraftigt opgraderet i løbet af 1942-43 med opførelsen af bl.a. vagttårne, projektører, pigtrådsspærringer og elektrisk hegn.³⁰ Organiseringen og bemanningen af dette kæmpemæssige anlæg fulgte i store træk den struktur, som kendes fra det øvrige lejrssystem. Øverst stod kommandanten, hvoraf Majdanek havde fem i sin eksistensperiode. Under sig havde han en styrke på omkring 1.200 mænd og kvinder. Hovedparten af mændene var tilknyttet SS-Totenkopf Sturmbannes Lublin, en selvstændig enhed direkte under kommandanten. SS-Totenkopf Sturmbannes Lublin udførte den ydre bevogtning, som udgjordes af to vagtkæder, hvoraf den vigtigste omkransede selve lejrområdet og bestod af stationære poster samt en række mobile strejferpatruljer.³¹ Denne del af mandskabet bestod af tyskere og et stort antal såkaldte folketyiskere fra især Kroatien og Rumænien, mens vagtopgaverne i de forskellige virksomheder med tilknytning til Majdanek primært blev udført af litauere fra den Litauiske Vagtbataljon.

Den ydre bevogtning af fangerne var mandskabsmæssigt langt den mest ressourcekrævende opgave i Majdanek. Antallet af kvindelige vagter var derimod forbløffende lavt. Majdanek-arkivet indeholder sandsynligvis samtlige navne på de kvindelige vagter, der gjorde tjeneste her mellem 1942-44. En optælling giver 30 navne, hvoraf nogle kun var tilknyttet en kort tid, mens andre opholdt sig her i hele perioden. Til sammenligning kan det nævnes, at SS-Totenkopf Sturmbannes Lublin

²⁹ For en detaljeret beskrivelse af den ydre bevogtning i Majdanek, se GARF, Opis 107, Wachvorschrift für das Konzentrationslager Lublin, Lublin d. 1.11 1943 og sammesteds, Wachvorschrift für das Lager »Deutschen Ausrüstungswerke«, Lublin d. 1.12 1941.

³⁰ Om lejrens topografi, se Marszalek (1986) og Edward Gryn og Zofia Murawska: *Das Konzentrationslager Majdanek*. Lublin 1966.

³¹ Marszalek (1986), s. 49. Om det mandlige vagtmandskab generelt, se Miroslav Kárny: »Waffen-SS und Konzentrationslager«. I: Ulrich Herbert m.fl. (Hg): *Die nationalsozialistischen Konzentrationslager*. Frankfurt am Main 2002, Vol. II, s. 787 ff. og Karin Orth: *Die Konzentrationslager-SS*. München 2004, s. 34 ff.

bestod af fem kompagnier, mens alene kommandanturstaben i sidste halvdel af 1943 havde en styrke på 276 mand.³²

Det ringe antal kvindelige vagter havde flere forklaringer, men situationen var i vid udstrækning den samme i det øvrige lejrssystem, der konstant led under personalemangel, især for kvindernes vedkommende. I Majdanek-arkivet findes en opgørelse fra februar 1944, hvor det fremgår, at der kun opholdt sig 75 kvindelige vagter i Auschwitz, 25 i den store hollandske lejr Herzogenbush, 278 i Ravensbrück og 20 i Majdanek.³³ Den generelle mandskabsmangel, der ikke blev bedre i løbet af krigen, betød, at normeringen af vagter i forhold til fanger i mange tilfælde ikke kunne opretholdes. Det kom bl.a. til udtryk i forbindelse med de arbejdskommandoer, der opererede uden for lejrene, og som derfor ofte krævede en mere intens overvågning. I princippet skulle der på sådanne opgaver være en fordeling på 1:4, men i realiteten var færre vagter indsat. I Ravensbrück var det almindeligt, at en vagt havde opsyn med 30 fanger.³⁴ Tendensen var den samme i satellitlejrene, som eksempelvis i Duderstat (en lejr med tilknytning til Buchenwald), hvor kun 30 mandlige og kvindelige vagter kontrollerede 750 jødiske kvinder.³⁵

Mangel på kvindeligt bevogtningspersonale var også situationen i Majdanek, og perioden 1942-43 var præget af konstante anmodninger om en øget personaletilgang fra kommandanterne til SS' centrale økonomiforvaltning (SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt/WVHA), der havde ansvaret for allokering. De første ti ankom fra Ravensbrück den 16. oktober 1942 og overtog dagen efter bevogtningen i den nye

³² LNWH, Majdanek, Aufstellung des Kommandantur-Stabes Kl. Lublin.

³³ GARF, Opis 107, Einsatzbücher für Gefolgschaftsmitglieder der Waffen-SS (Aufseherinnen der KL), WVHA, d. 29.2 1944. I Auschwitz var tendensen den samme. I januar 1945, kort før lejrens evakuering, befandt der sig en samlet styrke på 4.481 mænd og 71 kvinder. Aleksander Lasik: »Historical-Sociological Profile of the Auschwitz SS«. I: Ysrael Gutman (ed.): *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*. Bloomington 1994, s. 274. I marts 1943 udsendte chefen for WVHA ligefrem en ordre om, at barnløse hustruer til SS-mænd skulle indsættes som bevogtningspersonale. Schwartz (2002) s. 805. Det vides ikke, i hvilket omfang denne ordre blev efterlevet, men ingen af kvinderne fra Majdanek ser ud til at have indtrådt i tjenesten som følge heraf. Flere var ganske vist gift med mænd i Waffen-SS, men alle havde fungeret som vagter før marts 1943. En mindre del af de kvinder, der blev tilknyttet lejrsystemet, kom fra det såkaldte SS-Helferinnenkorps, hvis medlemmer blev hvervet blandt hustruer og døtre til SS-organisationens medlemmer. Korpset bestod af ca. 3.000 kvinder, hvoraf en lille gruppe gjorde tjeneste i forbindelse med koncentrationslejrene. Hovedparten fungerede i fjernskriver- og radioafdelinger. Også kommandanten i Majdanek modtog opfordring om at hverve medlemmer til korpset, men intet tyder på, at medlemmer herfra var aktive i lejren. LNWH, Majdanek, SS-Helferinnen-Korps, Lublin d. 4.4 1944.

³⁴ Heike (1994) s. 227.

³⁵ Götz Hütt: *Das Aussenkommando des KZ Buchenwald in Duderstadt*. Norderstedt 2005, s. 50.

kvindelejr.³⁶ Tilgangen af personale var imidlertid så ringe, at det snart blev tydeligt, at Majdanek var stærkt underbemandet. Allerede i oktober havde kommandant Koegel, der kunne trække på erfaringer fra sit tidligere virke som kommandant i Ravensbrück, forudset dette, men han fik fra WVHA den besked, at der ikke kunne forventes yderlig tilgang, da Auschwitz havde første prioritet.³⁷ Hvor presset situationen blev, kan man få et indtryk af gennem en henvendelse fra de kvindelige vagters foresatte, Elsa Ehrich, til daværende lejrkommandant Hermann Florstedt den 1. december 1942. Henvendelsen handlede om situationen i Bekleidungswerke, hvor der opholdt sig 2.097 kvindelige fanger, hvoraf de 1.350 arbejdede på nat- og daghold. Til at holde opsyn med disse var der, ud over den øverstbefalende, kun ni vagter, hvoraf tre var syge, således at der i praksis kun var seks til rådighed. Ehrich påpegede, at det var ubetinget nødvendigt at få tilført yderligere personale, hvis flugtforsøg og tyveri skulle afværges.³⁸ Ti dage senere henvendte Florstedt sig til WVHA. Kommandanten påpegede, i lighed med Ehrich, at en øget tilgang var nødvendig, hvis orden skulle opretholdes, og at der af samme grund måtte overføres yderligere 20.³⁹ Svaret kom fra Glücks gennem SSPF Globocnik den 20. januar 1943. Glücks svarede, at der inden for kort tid kunne overføres fem, men at der herefter ikke kunne forventes mere mandskab grundet en ændret sikkerhedssituation i Ravensbrück. Han håbede imidlertid, at en gruppe kvinder, der blev rekrutteret blandt ansatte på Heinkel Werke, efter en tid kunne overføres til Lublin.⁴⁰ Disse ankom dog aldrig, og hen over sommeren intensiveredes forespørgslerne. I juni 1943 fremsendte Florstedt endnu en anmodning. Han forklarede, at han på dette tidspunkt havde ansvaret for 7.141 kvindelige fanger, der var under opsyn af 17 overbelastede vagter. Om kort tid ville der ankomme endnu en stor gruppe fanger og for at sikre »... einer geregelten Frauenkonzentrationslagerbetrieb«, måtte der overføres endnu 15 vagter.⁴¹ I starten af juli lykkedes det at få overført fem fra Ravensbrück.⁴² Efter endnu en henvendelse fra Florstedt senere på måneden modtog han en fjernskrivermeddelelse fra WVHA om, at manglen på vagter var så udtalt i Ravensbrück, at der ikke engang kunne findes personale til selv meget vigtige opgaver. Af samme grund skulle Lublin heller ikke forvente at modtage yderligere mand-

³⁶ GARE, Opis 107, Versetzung von Aufseherinnen, Koegel d. 18.10 1942.

³⁷ GARE, Opis 107, Fra WVHA til kommandanten, Oranienburg d. 16.10 1942.

³⁸ GARE, Opis 107, Fra Ehrich til Florstedt, Lublin d. 1.12 1942.

³⁹ GARE, Opis, 107, Aufseherinnen für das Frauenlager KGL. Lublin d. 11.12 1942.

⁴⁰ GARE, Opis 107, Fra Glücks til Globocnik, Oranienburg d. 20.1 1943.

⁴¹ GARE, Opis 107, Fra Florstedt til WVHA, Konzentrationslager Lublin d. 28.6 1943.

⁴² GARE, Opis 107, Versetzung von Aufseherinnen, WVHA, Oranienburg d. 9.7 1943.

skab foreløbig.⁴³ I lejrens resterende periode ændrede situationen sig ikke grundlæggende, og så sent som april 1944 var der ikke mere end 19 tilknyttet Majdanek.⁴⁴

Det kan forekomme uforståeligt, at SS, trods det beskedne antal, var i stand til at afværge omfattende flugtforsøg eller optøjer. En væsentlig årsag var naturligvis, at kvinderne kun talte en ret lille del af det samlede vagtsystem, og at SS-mandskabet samt den Litauiske Vagtbataljon i den ydre bevogtning udgjorde en meget alvorlig trussel for de indsatte. Hertil kom fangernes selvforvaltning, som var en del af det såkaldte System Eicke, der var en standardlejrforskrift udviklet af den tidligere inspektør for koncentrationslejrene, Theodor Eicke. Systemet betød, at overfanger udstyret med et udstrakt handlerum blev en integreret del af overvågningen og ofte var de primære udøvere af vold over for medfangerne.⁴⁵

Rekruttering og uddannelse

Der eksisterede tre måder, hvorpå kvinder kunne finde vej ind i lejrsystemet og blive vagter. En del meldte sig frivilligt, andre lod sig hverve, mens en gruppe kom ind gennem forordningen om tjenesteforpligtigelse.

Hovedparten af dem, som gik i tjeneste før 1943, havde meldt sig frivilligt. Typisk skete det ved at henvende sig til lejrene. Det gjaldt eksempelvis Hildegard Bründl, der ansøgte om at blive genansat som vagt og derfor skrev til kommandant Koegel i Lublin, der kendte Bründl fra hendes tid i Ravensbrück. Efter sin ansættelse her var hun blevet kontorist i München, hvor hun tilsyneladende kede sig: »Da mir dieser Posten im Büro nicht besonders zusagt, möchte ich bei Ihnen anfragen ob Sie nicht eine Stelle für mich wenn möglich im Innendienst frei haben«. Få dage senere svarede Koegel, at hun var velkommen til at blive ansat ved den nyoprettede kvindelejr.⁴⁶ Så sent som i maj 1944 ankom der en ansøgning til Majdanek. Ansøgningen blev dog afslået, og kvinden blev af kommandanten henvist til at kontakte Ravensbrück eller Auschwitz.⁴⁷ Af personalakter fremgår det, at flertallet af kvinderne fra

⁴³ GARF, Opis 107, An den Lagerkommandant Kl. Lublin, Oranienburg d. 23.7 1943.

⁴⁴ GARF, Opis 107, Die Kommandantur des Kl. Lublin, d. 24.4 1944.

⁴⁵ Bernhard Strelbel: »Verlängerter Arm der SS oder schützende Hand?« i Claus Füllberg Stolberg (Hg.): *Frauen in Konzentrationslagern: Bergen-Belsen, Ravensbrück*. Bremen 1994. Se også Orth (2004), s. 127 ff.

⁴⁶ GARF, Opis 107, Til Koegel fra Bründl, München d. 10.10 1942 og sammesteds Koegel til Bründl, d. 15.10 1942.

⁴⁷ GARF, Opis 107, Ihre Einstellung als Aufseherin, Lublin d. 31.5 1944.

Majdanek havde fundet ansættelse på egen hånd gennem en direkte henvendelse til lejrene eller et SS-kontor i deres lokalområde.

Aktiv hvervning var meget begrænset. Eksempelvis findes der i det ugentlige SS-tidsskrift, *Das Schwarze Korps*, ingen annoncer eller hvervepropaganda rettet mod kvinder vedrørende denne form for tjeneste. Der kendes således kun ganske få egentlige hvervningsforsøg. I sommeren 1943 foretog Schutzhaftlager-føreren (som havde ansvaret for de indre anliggender i lejren) fra Ravensbrück en turné til en række fabrikker med kvindelige ansatte med det formål at hverve vagter. Det andet eksempel er et udateret informationsblad, også fra Ravensbrück, hvor der annonceres efter vagter. Der reklameres med let fysisk arbejde, og at stillingen i øvrigt ikke kræver nogen særlige forudsætninger.⁴⁸

En vej ind i lejrsystemet var gennem forordningen om tjenesteforpligtigelse fra den 27. januar 1943, der havde til formål at afbøde den stigende mangel på arbejdskraft i Det Tredje Rige. Antallet af kvinder, der kom i tjeneste gennem forordningen, antog en anselig størrelse og kulminerede i marts-april 1944, hvor der ankom flere hundrede alene til Ravensbrück. Disse blev henvist gennem lokale arbejdskontorer, mens andre var ansat på virksomheder, der skulle modtage fanger som arbejdskraft.⁴⁹

Som allerede nævnt foregik uddannelsen primært i Ravensbrück. Detaljerne i forløbet kendes ikke, men uddannelsen var sandsynligvis ret enkel og foregik primært ved at rekrutterne fulgte en erfaren vagt på arbejdskommandoer o.l. Tidligere medlemmer af bevogtningspersonalet har været ret tilbageholdende med at fortælle om deres uddannelse, men vidner har berettet, at de fik det indtryk, at kvinder under uddannelse blev opmuntret til at mishandle fangerne, ligesom brutal adfærd blev påskønnet i forhold til advancement. Fra 1944 blev vagterne i større omfang uddannet andre steder end Ravensbrück, og fra koncentrationslejren Flossenbürg kendes en oversigt, som stammer fra et uddannelseskursus, hvor punkterne bl.a. var personlig holdning, ledelse og timer i verdensanskuelse.⁵⁰

Både i Flossenbürg og Ravensbrück modtog det kvindelige lejrperso-

⁴⁸ Heike (1994), s. 234 og Heike (1995), s. 9 f. Dog besluttede inspektøren for koncentrationslejrene, Oswald Pohl i december 1943, at kvinder under 21 år ikke måtte anvendes som vagter. På dette tidspunkt var der ikke ansat kvinder under 21 år i Majdanek. GARF, Opis 107, An die Konzentrationslager Auschwitz, Herzogenbusch, Lublin, Ravensbrück, Stutthoff und der SS-Wirtschaftler im Bereich Ostland für die KL. Riga, Kauen und Vaivara, WVHA d. 15.12.1943.

⁴⁹ Sprenger (1995), s. 25 f.

⁵⁰ Schwartz (2002), s. 806.

nale regelmæssigt verdensanskuelsesundervisning efter endt uddannelse. Det samme var tilfældet i Majdanek, hvor personalet hyppigt blev indkaldt til foredrag. Formålet med disse tiltag var, i lighed med den ideologiske påvirkning af SS-mandskabet, at styrke sammenholdet og befæste deres tysknationale sindelag og den nationalsocialistiske ideologi, men formodentlig også at bekræfte kvinderne i, at deres gerning var moralsk forsvarlig og fremme bestemte fjendebilleder, der var af operativ betydning for deres funktion i lejren.⁵¹

Uddannelsesperioden varierede fra nogle få uger til et halvt år. De korteste uddannelser fandt sted i 1944, hvor kvinder i stort tal blev indsat til vagttjeneste i fabrikker og satellitlejre. I krigens sidste tid kendes der ligefrem eksempler på, at tilfældige tyske kvinder uden nogen forudgående uddannelse blev indsat til at bevogte fanger på march. Den gruppe, som kom til Majdanek, gennemgik dog den lange uddannelse på flere måneders varighed. De første tre måneder var en prøvetid som assisterende vagt (*Hilfaufseherin*), hvorefter de blev udnævnt til vagt.⁵²

Statsborgere fra andre lande end Tyskland kunne med en særlig tilladelse fra WVHA indtræde i tjenesten. Daniel Brown har i sin registrant over vagter fra hele lejrsystemet fundet 24 navne på ikke-tyske kvinder fra bl.a. Polen, Holland, Frankrig, Tjekkiet og Ungarn.⁵³ Hovedparten stammede sandsynligvis fra de tyske mindretal. I Majdanek var der ikke tilknyttet udenlandsk personale.⁵⁴ I marts 1943 skulle fire hollandske vagter fra Plaszow-lejren ved Krakow godt nok udveksles med et tilsvarende antal fra Majdanek, men det blev stoppet af WVHA, der informerede kommandant Martin Weiss om, at hollænderne udelukkende var forpligtiget til at gøre tjeneste ved Plaszow og derfor ikke kunne overføres.⁵⁵ Det er uklart, hvorfor udvekslingen blev bremset, men muligvis har WVHA frygtet, at hollænderne skulle blive informationsbærere om forholdene i Majdanek.

SS-Gefolge

Ved tiltrædelse i Majdanek skulle kvinderne underskrive en række erklæringer. Disse er bevaret vedrørende Hildegard Rantzsch, som den

⁵¹ Om verdensanskuelsesundervisning, se Jürgen Matthäus m.fl.: *Ausbildungsziel Judenmord? »Weltanschauliche Erziehung« von SS, Polizei und Waffen-SS im Rahmen der »Endlösung«*. Frankfurt am Main, 2003.

⁵² GARE, Opis 107, Ravensbrück d. 25.2 1944. Se også Schwartz (2001), s. 342 f.

⁵³ Brown (2002), s. 242.

⁵⁴ Nationalitet fremgår af lønsedlerne. GARE, Opis 107, Waffen-SS Standortverwaltung Lublin, d. 23.8 1943.

⁵⁵ GARE, Opis 107, WVHA, d. 29.3 1943.

1. marts 1943 tiltrådte som vagt. Den 20. februar modtog hun ordre om at indfinde sig på SS-forvaltningskontoret i Lublin medbringende arbejdsbog, løn- og forsikringsbog samt hendes »fagforeningsbog« til Deutsche Arbeitsfront.⁵⁶ Inden underskrivelsen deltog Rantzsch i en højtidelighed, hvor hun over for en officer gav håndslag på og aflagde løfte om troskab til Adolf Hitler.⁵⁷ Den første erklæring fastslog hendes juridiske stilling.⁵⁸ Det kvindelige opsynspersonale var ikke medlemmer af SS, men såkaldt SS-Gefolge. Det var en konstruktion, som gav organisationen, der kun optog mænd, mulighed for at tilknytte kvinder, som dog i lighed med mændene var underlagt den særlige SS-retsordning, den såkaldte SS-Sondergerichtbarkeit, som betød, at de i tilfælde af lovbrud ville blive stillet for SS- og politiretten.⁵⁹ De overordnede retningslinjer i forhold til fangerne blev godtgjort i »Erklärung über Umgang mit Häftlingen«. Her blev det slået fast, at kontakt til fangerne udelukkende måtte være af en rent tjenstlig karakter, og at hjælp til de indsatte, som eksempelvis formidling af breve, blev betragtet som højforræderi.⁶⁰ Herudover skulle endnu to erklæringer underskrives. Den første var en arier-erklæring, mens den anden indeholdt en forpligtelse til at hemmeligholde de oplysninger om lejren, man måtte blive bekendt med.⁶¹ Erklæringer fra andre lejre afveg sandsynligvis ikke fra dem i Majdanek, da de forvaltningsmæssige forhold i store træk var modelleret efter forholdene i Ravensbrück.⁶² En enkelt af erklæringerne var dog alene beregnet til personale indsat i Polen. I den garanterede underskriveren, at hun ikke havde forbindelse til polske statsborgere.⁶³

Efter at disse formaliteter var overstået, blev den nyankomne udstyret med et identitetskort, hvoraf det fremgik, at hun var tilknyttet kommandanturstaben i Majdanek og havde ret til at bære skydevåben.⁶⁴

Efter et besøg i Ravensbrück i foråret 1940 besluttede Himmler, at det

⁵⁶ GARE, Opis 107, Ihre Einstellung als Aufseherin beim Frauenlager KGL. Der Waffen-SS Lublin, Lublin, d. 20.2 1943.

⁵⁷ Troskabseden lød som følger: »Ich werde dem Führer des deutschen Reiches und Volkes Adolf Hitler treu und gehorsam sein und meine Dienstobliegenheiten gewissenhaft und uneigennützig erfüllen.« GARE, Opis 107, Gelöbnis.

⁵⁸ GARE, Opis 107, Erklärung, Lublin d. 24.2 1943.

⁵⁹ Om SS-retsordningen se Hans Buchheim m.fl.: *Anatomie des SS-Staates*, München 1994, s. 153 ff.

⁶⁰ GARE, Opis 107, Waffen-SS Kriegsgefangenenlager Lublin, Lublin d. 7.12 1942.

⁶¹ GARE, Opis 107, Erklärung, Lublin d. 24.2 1942 og sammesteds Erklärung über Geheimhaltung, Lublin d. 24.2 1942.

⁶² Det fremgår af en henvendelse fra kommandant Koegel til Ravensbrück. GARE, Opis 107, Koegel, d. 9.10 1942.

⁶³ GARE, Opis 107, Erklärung, Lublin d. 24.2 1942.

⁶⁴ Majdanek-arkivet indeholder en samling af disse identitetskort.

kvindelige bevogtningspersonale skulle uniformeres. De bar alle en feltgrå uniform, hvor der var påsat en rigsørn på brystet, men ikke S-runer eller et dødningehoved som hos SS-mandskabet. Et mærke på uniformens højre underarm markerede graden.⁶⁵

Der har hersket nogen usikkerhed om det kvindelige vagtpersonales bevæbning og i de senere satellitlejre var det muligvis kun den øverstkommanderende, der bar våben.⁶⁶ Det kan dog godtgøres, at bevogtningspersonalet fra Majdanek alle var bevæbnet med en pistol, ligesom der foregik regelmæssig træning på lejrens skydebane.⁶⁷ Herudover var der på arbejdskommandoer o.l. ofte indsat kvindelige hundeførere. I oktober 1942 var den tidligere omtalte gruppe på ti vagter udstyret med to tjenestehunde.⁶⁸ Af vidneudsagn og fangeerindringer fremgår det, at nogle vagter desuden bevæbnede sig med piske og stokke. Om sådanne genstande blev udleveret som en del af udrustningen, er uklart, men piske blev i vid udstrækning anvendt i Majdanek.⁶⁹

Hvordan kvinder, på trods af at de ikke var medlem af SS, alligevel var en integreret del af organisationens raceideologiske forestillinger, fremgår naturligvis af arier-erklæringen, hvor de skulle garantere, at de ikke var af jødisk slægt, men indirekte kommer dette element også frem i forbindelse med ægteskabsansøgninger. Flere af kvinderne blev gift, mens de var underlagt Majdanek, og i hvert tilfælde skulle ansøgningen, sammen med mandens anetavle, sendes til SS-Rassen- und Siedlungshauptamt, hvorefter Himmler personligt traf beslutning om godkendelse af ægteskabet.⁷⁰

Rang og disciplin

Forfremmelsesmulighederne for det kvindelige vagtpersonale var i modsætning til deres mandlige kolleger ringe, og grundlæggende eksisterede der kun to former for rang: Overopsynskvinde (Oberaufseherin) og Aufseherin (Majdanek havde i sin eksistensperiode kun én overopsynskvinde, den tidligere omtalte Elsa Erich). Den umiddelbart foresatte for de kvindelige vagter var en overopsynskvinde, som varetog de

⁶⁵ Heike (1994) s. 224 og GARF, Opis 107, Dienstgraden für Aufseherinnen, Ravensbrück d. 25.2 1944.

⁶⁶ Sprenger (1994), s. 27.

⁶⁷ GARF, Opis 107, Pistolenschiessen der Aufseherinnen, Lublin d. 8.4 1943. Der kendes ingen eksempler på, at kvinderne bar andre former for skydevåben.

⁶⁸ GARF, Opis 107, Kl. Ravensbrück, d. 10.10 1942.

⁶⁹ Se f.eks. vidneudsagn gengivet i Lichtensteins reportage fra retssagen i Düsseldorf.

⁷⁰ GARF, Opis 107, Heiratsgenehmigung für weibliche Angestellte in den Dienststellen der SS und Polizei, SSPF Lublin d. 19.10 1943.

samme opgaver, der var forbeholdt Schutzhaftlager-førere i en lejr for mænd, men en decentral struktur med kompetencefordeling mellem overopsynskvinder og Schutzhaftlager-førere resulterede i interne magtkampe. Tydeligst kom det til udtryk i forbindelse med Johanna Langefeld, der fungerede i Ravensbrück og Auschwitz. Hendes beklagelser til Himmler resulterede i, at WVHA i oktober 1942 besluttede, at Schutzhaftlager-førerne skulle overlade ansvaret for de indre anliggender i kvindelejrene til overopsynskvinderne, hvorved disse fik en meget stor indflydelse på fangernes vilkår. Ordren gjaldt i første omgang kun Ravensbrück, Auschwitz og Majdanek, men blev efter januar 1943 udvidet til det øvrige lejrssystem.⁷¹

Selv om kvinderne på det juridiske plan var underlagt de samme forhold som SS- mandskabet, var der alligevel forskellig praksis på det disciplinære og strafferetlige område. I oktober 1942 udsendte kommandant Koegel en række overordnede retningslinjer for bevogtningspersonalet i Majdanek. De kunne i vid udtrækning selv råde over deres fritid, men skulle være tilbage inden kl. 23. Dog kunne udgangen forlænges i forbindelse med eksempelvis teaterbesøg i Lublin. Herefter fulgte disciplinære formaninger om deres adfærd i det offentlige rum:

»Ich erwarte von den im hiesigen Lager eingesetzten Aufseherinnen, dass sie sich in der Öffentlichkeit keinen Anstoss daran nehmen können. Es hängt damit der Ruf sämtlicher Aufseherinnen zusammen, und ich dulde nicht, dass eine wegen schlechten Betragens auch die anderen Aufseherinnen in schlechten Ruf bringt«.

Afslutningsvis blev der henvist til, at de var underlagt SS-særretten.⁷²

I december 1943 beordrede WVHA kommandanterne i en række koncentrationslejre til at udarbejde lister over vagter, der havde modtaget straffe. I Majdanek havde i alt ti kvinder modtaget en straf i perioden fra oktober 1942 til december 1943.⁷³ Den hårdeste straf fik Helene Dörnbrack, der blev dømt 3 måneders fængsel for tyveri af statens ejendom. Sandsynligvis havde hun tilranet sig effekter, der blev stjålet fra fangerne ved ankomsten til lejren. Dörnbrack var den eneste,

⁷¹ GARE, Opis 107, Schutzhaftlagerdienst in den Frauenkonzentrationslagern, WVHA, d. 24. 10 1942. Om Langefeld se Heike (1995), s. 12 ff.

⁷² GARE, Opis 107, Aufseherinnen im Frauenlager des KGL. Lublin, d. 21.10 1942.

⁷³ Det følgende er baseret på GARE, Opis 107, Bisher bestrafte Aufseherinnen im FKL. Lublin, Lublin d. 28.12 1943.

der var blevet stillet for SS- og politiretten, mens de øvrige havde modtaget disciplinær- og ordensstraffe, der kunne tildeles internt af lejrkommandanten. Her var den strengeste straf skærpet arrest. Gertrud Heise fik fem dages skærpet arrest for et brud på vagtordningen, mens Hildegard Lächert modtog en tilsvarende dom for at komme 15 timer for sent til tjenesten. Samme modtog otte dages skærpet arrest for at have mistet sin tjenestepistol. Fem dages mild arrest var straffen til Anna David, som havde dræbt en fange ved en vådeskudsulykke. Årsagen til straffen var, at hendes uforsigtige omgang med våbnet havde bragt kollegaer i fare. De øvrige seks havde modtaget reprimander for ikke at have fulgt ordre. I fire af tilfældene skyldtes det, at de gentagne gange ikke var mødt op til bekendtgørelser af kommandanturbefalinger.⁷⁴ Straffene må dog overordnet betragtes som forholdsvis milde. SS-særretten gav mulighed for drakoniske foranstaltninger, men tilbageholdenhed med strenge straffe synes, i modsætning til SS-mandskabet, at være en generel tendens i forhold til det kvindelige personale. Særligt over for den gruppe, som var tjenesteforpligtiget, blev der vist tilbageholdenhed. Eksempelvis var en overtrædelse ikke til hindrer for, at man siden kunne opnå en af de mere attraktive stillingsopgaver. Auschwitzkommandanten, Rudolf Höss, berettede om dette forhold i sine selvbiografiske optegnelser:

»Der var kun ringe muligheder for at straffe tjenstlige forseelser. Stuearrest måtte nærmest betragtes som en begunstigelse, da de ikke behøvede at gå ud i det dårlige vejr. Alle straffe skulle godkendes af inspektøren for kz-lejrene eller af Pohl. Der skulle straffes så lidt som muligt. Ved venlige irettesættelser og gode råd skulle man glatte disse små 'ujævnheder' ud«. ⁷⁵

Straffemuligheden for kommandanterne blev endog indskrænket i januar 1944, hvor WVHA gav ordre til, at kun SS- og politiretten kunne give arreststraffe, ligesom sagerne skulle forelægges WVHA.⁷⁶ Den væsentligste forklaring på dette forhold var den udprægede mandskabsmangel, som betød, at de disciplinære tiltag var beherskede. Höss besværede sig også over dette vedrørende de vagter, som han var blevet tildelt fra Ravensbrück:

⁷⁴ GARE, Opis 107, Meldungen über Aufseherinnen, Lublin d. 26.8 1943.

⁷⁵ Höss (2004), s. 140.

⁷⁶ Heike (1994), s. 228.

»De kvindelige vagter var blevet meget forvænte i Ravensbrück. Der var blevet gjort alt muligt for at beholde dem ved kvindekoncentrationslejren og for at skaffe nye vagter gennem særdeles fordelagtige levevilkår. De boede godt og blev aflønnet efter sats, som de aldrig ville have kunnet opnå uden for lejrene. Og i tjenstlig henseende blev de heller ikke overanstrengt. Kort sagt, RFSS og især Pohl ønskede, at man skulle vise de kvindelige SS-vagter det størst mulige hensyn«. ⁷⁷

En del af de disciplinære problemer og gnidninger udsprang tydeligvis af kønsspecifikke problemer, som var relateret til SS-mændenes modvilje til at tage imod ordrer fra kvinder. Höss kommenterede dette forhold: »Men hvem af mine førere ville så at sige underlægge sig en kvinde? Hver gang jeg var tvunget til at beordre en til at gøre det, bad han mig om hurtigst muligt at blive afløst«. ⁷⁸ I Majdanek-arkivet støder man på en sag, som bundede i det forhold, at SS-mandskabet oplevede, at kvinderne ikke udviste tilbørlig respekt. Sagen opstod, da hundredvis af fanger skulle i bad og afluses, men der var uenighed om, hvordan det i praksis skulle gribes an, og da Schutzhaftlager-fører Anton Thumann afgav en ordre, blev der svaret uhøfligt igen. Om en af kvinderne hed det i hans indberetning til kommandanten: »Es muss hier auch noch festgestellt werden, dass mir die Aufseherin Pfannstiel schon einmal in einem äusserst frischen Ton gegenübertrat und glaubt, sie kann tun und lassen, was sie will«. ⁷⁹ Hvilke konsekvenser sagen fik for Pfannstiel fremgår ikke, men den har med stor sandsynlighed højst resulteret i en irettesættelse fra kommandanten.

Arbejdsopgaver og hverdag i Majdanek

For bevogtningspersonalet var de daglige opgaver mangfoldige, og i Majdanek-arkivet er der bevaret en liste over de hverv, personalet bestred. De øverstkommanderende var en overopsynskvinde, hendes stedfortræder samt en såkaldt kommandofører, der fungerede i satellitlejrene, og som mere eller mindre var udstyret med de samme beføjelser som en overopsynskvinde. Herudover var der en større mellemgruppe, der varetog en række administrative og tekniske opgaver. Rapportføreren var det direkte bindeled mellem lejrens overopsynskvinde og de

⁷⁷ Höss (2004), s. 138. Med RFSS mener Höss Reichsführer SS, dvs. Himmler.

⁷⁸ Ibid. s. 139.

⁷⁹ GARF, Opis 107, Benehmen der Aufseherinnen Pfannstiel und Wöllert am 17.4 1943, Thumann d. 19.4 1943.

øvrige vagter, ligesom denne forestod den daglige kontakt til de forskellige underafsnit i lejren. Hvert underafsnit i lejren havde en ansvarlig, en såkaldt blokleder, der stod for den daglige kontakt til de ledende fanger, og som besluttede, hvilken fanger der havde ansvaret i de forskellige barakker. I de tilfælde, hvor det var tilladt fangerne at skrive og modtage breve, havde bloklederen til opgave at læse både den ind- og udgående post. Korporlig afstraffelse af fangerne hørte til lejrenes dagligdag, ligesom fanger, som havde forbrudt sig mod regulativerne, risikerede at blive overført til arresten. Her havde en arrestfører det umiddelbare ansvar, ligesom denne overvågede, og i nogle tilfælde udførte, den fysiske straf. Nogle bestred den samme post i årevis, mens andre skiftede opgaver fra dag til dag. Majdanek havde, som tidligere nævnt, tilknyttet kvindelige hundeførere, der havde gennemgået en særlig uddannelse. Hver af dem havde ansvaret for en hund og deltog i bevogtningen af større arbejdskommandoer, som opererede uden for lejrens område. I tilfælde af flugtforsøg skulle hunden slippes løs. Herudover fungerede enkelte af kvinderne som medhjælp på kontorer eller varetog særlige tekniske opgaver i forbindelse med anvendelse af fjernskrivere og radioudstyr.⁸⁰ Hovedparten forestod imidlertid bevogtningsopgaver af arbejdskommandoer. Det varierede fra vagt til vagt, hvor aktive de var i den forbindelse, men ofte var de forholdsvis passive og overlod kontakten til de indsatte til ansvarlige overfanger.

Boligforholdene for vagtpersonalet varierede fra den ene lejr til den anden. I Ravensbrück blev der ligefrem opført bekvemmelige treetagers huse for de kvindelige vagter såkaldte »Aufseherinnenhäuser«, mens andre lod sig indkvartere hos private i lejrenes lokalområde.⁸¹ Dog var det mere almindeligt, at personalet fik et værelse stillet til rådighed eller blev indkvarteret i barakker. I Majdanek anvendtes begge indkvarteringsformer.⁸²

Alvorlig sygdom gav naturligvis mulighed for i en periode at blive fritaget for tjenesten, og ligesom det øvrige mandskab havde kvinderne ret til orlov i hjemlandet. Det var imidlertid svært at få tilladelse til at træde ud af tjenesten på grund af den alvorlige personalemangel, men sandsynligvis også fordi kvinderne gennem deres tjeneste var blevet bærere af statshemmeligheder, såkaldte Geheimnisträger, grundet deres viden om situationen i Majdanek. Hvor svært det kunne være at

⁸⁰ GARF, Opis 107, WVHA, d. 8.3 1944. Se også Heike (1994), s. 226.

⁸¹ Reinhardt Plewe og Jan Thomas Köhler: *Baugeschichte Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück*. Berlin 2000, s. 74 f.

⁸² GARF, Opis 107, Bescheinigung, Lublin d. 2.6 1944 og sammesteds, Aufenthaltsbescheinigung, Lublin d. 22.3 1944.

blive frigjort fra tjenesten, er et brev fra 1943 et godt eksempel på. En oversergent fra værnemagten skrev til lejrkommandanten og bad om, at hans kone kunne blive fritaget fra tjenesten for at passe gården, men anmodningen blev afslået på trods af, at hans moder og alvorligt syge fader var ene om at passe bedriften.⁸³ Derimod var der forholdsvis gode muligheder for at blive forflyttet, og de fleste af kvinderne kom til at gøre tjeneste i flere lejre. På dette punkt minder mønstret i nogen grad om det, som også tegner sig for deres mandlige kollegaer, der blev rokeret rundt i hele lejrsystemet.⁸⁴ Der findes ingen entydig grund til overflytningerne, men nogle af årsagerne fremgår af korrespondancen mellem lejrkommandanterne og WVHA. Ravensbrück modtog i 1943 fire vagter fra Auschwitz, hvoraf den ene siden blev overført til Majdanek. Årsagen var, at de to var syge, mens de øvrige havde været involveret i tyveri. Kommandanten i Ravensbrück var utilfreds med forflyttelsen og understregede over for lejrkommandanten i Auschwitz, at Ravensbrück »... nicht das Sammelbecken unsauberer Elementen ist«.⁸⁵

I december 1943 udbad WVHA sig en forklaring fra kommandant Weiss om, hvorfor man ville forflytte fire vagter. Weiss svarede, at de kom dårligt ud af det med det øvrige bevogtningsmandskab og desuden stod i intim forbindelse med SS-mænd.⁸⁶ Forsøget på at slippe af med besværlige vagter var også årsagen til, at kommandant Florstedt i begyndelsen af 1943 forsøgte at få den allerede omtalte Pfannstiel overført til Auschwitz. WVHA bremsede imidlertid forflyttelsen ud fra den begrundelse, at tjeneste i Auschwitz var særligt krævende, og at: »Fräulein Pfannstiel ist so einzusetzen, dass sie dauernd unter Kontrolle steht und kein Unheil anrichten kann«.⁸⁷

Hverdagen i Majdanek var trods forholdsvis gode vilkår forbundet med en vis fare. I Majdanek-arkivet findes der en række tilfælde, hvor SS-mænd er omkommet i tjenesten under, hvad der vel bedst kan beskrives som arbejdsulykker. Det gælder eksempelvis Rottenführer Adolf Hasch, der døde af elektrochok, da han kom for tæt på stærkstrømsledningerne. Mere almindeligt var vådeskudsulykker som eksemplet Alois Dobroschek, der under tjeneste ved Bekleidungswerke blev

⁸³ GARF, Opis 107, An KL. der Waffen-SS Lublin, d. 7.11 1943 og sammesteds Entlassung der Aufseherin Elisabeth Hasselof, d. 23.12 1943.

⁸⁴ Det mandlige personales forflytninger kan følges gennem de månedlige indberetninger til inspektøren for koncentrationslejrene, som er bevaret i Majdanek-arkivet. Mandskabet blev overflyttet til en lang række lejre i Tyskland og de tysk besatte områder. Flere blev desuden overført til divisionerne i Waffen-SS.

⁸⁵ GARF, Opis 107, Ravensbrück d. 13.3 1943.

⁸⁶ GARF, Opis 107, Fra Weiss til WVHA, d. 15.12 1943.

⁸⁷ GARF, Opis 107, Fra WVHA til Lublin, d. 12.1 1943.

dræbt af skud affyret af en anden vagt.⁸⁸ Imidlertid er sagen vedrørende Karl Haubenreich langt mere repræsentativ. Han henvendte sig til lægen og klagede over stærke hoved- og ledsmerter. Han døde tolv dage senere af plettyfus. Haubenreich havde fungeret som vagtmand inde i selve lejren, og som det hed fra hans kompagnifører: »Sein Dienst erfordert den Umgang mit dem Häftlingen. Er zog sich durch diesen Umgang einer Fleckfieberinfektion zu.«⁸⁹ Fanger i Majdanek led under en lang række sygdomme, som udsprang af deres generelle levevilkår, hvoraf den alvorligste var tyfus, der allerede florerede blandt de første sovjetiske krigsfanger. Tyfus blev forsøgt bekæmpet ved isolation og drab af de syge, men i begyndelsen af 1943 havde sygdommen spredt sig til alle afsnit i Majdanek, og frem til afviklingen blev lejren gentagne gange ramt af epidemier.⁹⁰ Tyfus var uden sammenligning den sygdom, som udgjorde den største risiko for mandskabet, og i lejrsystemet frygtede personalet af samme grund kontakt med fangerne. De kvindelige vagter var særlig udsat grundet deres opgaver, som betød, at de til daglig færdedes blandt de indsatte. Ingen fra det kvindelige vagtpersonale i Majdanek omkom som følge af tyfus, men mindst fire blev smittet. De blev indlagt på det lokale Reserve-Lazarett Lublin, men siden overført til Waffen-SS rekreativshjemmet Stadelberghaus. Efter at være kommet sig blev de atter overført til lejren.⁹¹

Forbrydelser og interaktion med fangerne

Et væsentligt spørgsmål vedrørende vagterne er deres andel og viden om regimets forbrydelser, men dette forhold kan Majdanek-arkivet kun belyse indirekte. Det fremgår imidlertid af overflytningsordrer og personalelister, at hovedparten af kvinderne var indsat i lejren, mens gaskamrene var i funktion, og da massakren i forbindelse med Aktion Erntefest fandt sted. Der har hersket usikkerhed om antallet af gaskamre i Majdanek, men gaskammereksperter Jean-Claude Pressac slår i sin undersøgelse fast, at der blev etableret to kamre med en kapacitet til henholdsvis 125-175 mennesker og 250-350 mennesker. Begge dræbte med kulilte. Herudover blev der anvendt endnu et kammer, hvor ofrene blev dræbt med blåsyregiften Zyklon B.⁹² Skydning af fanger fore-

⁸⁸ GARF, Opis 107, Fra kommandanten til Marie Braun, d. 18.10 1942 og sammesteds, Truppenartz KL. Lublin, d. 6.4 1943.

⁸⁹ GARF, Opis 107, Kompanieführer, Lublin d. 20. 5 1943.

⁹⁰ Marszalek (1986), s. 115 ff. og Schwindt (2005), s. 170 f.

⁹¹ GARF, Opis 107, WVHA, Oranienburg d. 3.4 1943.

⁹² Jean-Claude Pressac: »The Deficiencies and Inconsistencies of 'The Leuchter Report'«. I: Shelly Shapiro (ed.): *Demolishing Holocaust Denial: the end of 'The Leuchter Report'*. New York 1990, s. 49 ff. og Schwindt (2005), s. 156 ff.

kom i hele lejrens eksistensperiode, men kulminerede den 3. november 1943 i forbindelse med Aktion Erntefest, som var den største massakre i nogen koncentrationslejr. Baggrunden var oprørene i Sobibor og Treblinka, der resulterede i en håndfuld sårede og dræbte SS-vagter. Af frygt for tilsvarende begivenheder besluttede Himmler, at jøderne i Majdanek, Poniatowa og Trawniki skulle dræbes i en omfattende og simultan aktion. Den største af massakrerne fandt sted bag krematoriet på en mark i udkanten af Majdanek, hvor der i dagene forinden blev gravet tre 100 meter lange grøfter. Ofrene ved denne nedskydning omfattede stort set samtlige jøder i selve lejren samt de nærliggende satellitlejre, herunder Bekleidungswerke og Flughafen-Lager. Aktion Erntefest sluttede samme dag som den begyndte og havde da, alene i Majdanek, kostet ca. 18.000 mænd, kvinder og børn livet. Nedskydningen blev foretaget af SS- og politistyrker fra forskellige enheder i Generalguvernementet.⁹³ I Majdanek blev aktionen understøttet af det lokale mandskab, herunder også det kvindelige personale. Da man omkring middagstid begyndte at rydde kvindelejren i selve Majdanek, foregik det med assistance fra Ehrich og et ukendt antal kvindelige vagter.⁹⁴ På samme måde som bevogtningspersonalet var aktive under Aktion Erntefest, var de også involveret i udvælgelsen af de fanger, som blev dræbt i gaskamrene. I flere tilfælde deltog de i selektion af fanger, der ankom til lejren, ligesom kvinderne løbende noterede dem, der var for svage til at arbejde. Disse fanger blev for langt hovedpartens vedkommende dræbt i gaskamre. Et særlig modbydeligt kapitel involverede vagternes overgreb på børn, som desperate mødre forsøgte at skjule i barakkerne.⁹⁵ Alt i alt kan det konstateres, at bevogtningspersonalet fra Majdanek var en integreret del af folkemordet.

I retssager efter krigen var de anklagede forståeligt nok tilbageholdende med at fortælle om deres viden og deltagelse i forbrydelserne. En påstod ligefrem over for retten i Düsseldorf, at hun ikke huskede massakren i november 1943 på trods af, at hun påviseligt var til stede.⁹⁶ En anden, der også blev afhørt som vidne, var mere åbenhjertig om aktionen: »Von unserem Fenster aus konnten wir den Zug der Juden

⁹³ Om Aktion Erntefest, se Schwindt (2005), s. 268 ff, Marszalek (1986), s. 130 ff, Yitzhak Arad: *Belzec, Sobibor, Treblinka. The Operation Reinhardt Death Camps*. Bloomington 1999, s.365 ff. og Helge Grabitz og Wolfgang Scheffler: *Letze Spuren*. Berlin 1988, s. 328 ff.

⁹⁴ Schwindt (2005), s.274.

⁹⁵ Ibid., s. 234 f. Udvalgelsen af de fanger, der skulle dræbes foregik også i andre lejre med deltagelse af kvindelige vagter. For eksempler fra andre lejre, se Schwartz (1994). Omkring børn, se Schwindt (2005).

⁹⁶ Lichtenstein (1979), s. 53.

sehen«. Hun berettede også om kremering i forbindelse med gasninger: »Nachts wurden die vergasteten Leichen von Häftlingen aufgehoben und zum Krematorium gebracht. Zwei Mann warfen die Leichen auf Wagen, Arme und Beine hingen herunter«. ⁹⁷

Det kvindelige vagtpersonale fik et udstrakt spillerum gennem deres ansvar for den indre bevogtning og som bindeled til overfangerne. Dermed fik de en stor indflydelse på fangernes hverdag og overlevelschancer. Lejrsystemet søgte dog i størst muligt omfang at opretholde en anonymisering ved en kontinuerlig udskiftning i forbindelse med vagtopgaver, eksempelvis i forbindelse med opsyn af arbejdskommandoer. I erklæringen vedrørende omgang med fangerne blev vægten også lagt på distance. Under punkt to hed det »Jede Privatunterhaltung mit Häftlingen ist am strengsten verboten«, mens det af punkt tre fremgik, at personalet aldrig måtte modtage gaver eller købe noget fra fangerne. ⁹⁸ Det skete dog alligevel i fangernes forsøg på at opnå gunstigere forhold. I det hele taget var korrupsion og tyveri blandt mandskabet udbredt i Majdanek og kom sågar til at koste to af de tidligere kommandanter livet, da de blev dødsdømt ved SS- og politiretten. ⁹⁹

I det russiske statsarkiv findes en samling rapporter udarbejdet af tidligere fanger i dagene og ugerne efter lejrenes befrielse, hvor forfatterne beskrev forholdene og navngav gerningsmænd. En række af disse stammer fra Ravensbrück. Det er karakteristisk, at den eneste kvindelige vagt, som nævnes (og kun i en enkelt rapport) var den øverstkommanderende, Dorothea Binz. Navne på de øvrige var alle SS-mænd og berygtede overfanger. ¹⁰⁰ Denne tendens gælder også erindringslitteraturen, hvor vagterne i reglen kun spiller en perifer rolle. ¹⁰¹ Årsagen var den selvforvaltning, der blev etableret, hvor overfanger i vidt omfang havde ansvaret, og som betød, at almindelige indsatte kun i meget begrænset omfang havde direkte kontakt til bevogtningspersonalet. Fangerne skulle tiltale dem »Frau Aufseherin« og kendte sjældent deres navn, hvorfor de hyppigt gav dem øgenavne, der i reglen tog udgangspunkt i vagternes udseende eller adfærd. Det gælder også for vagterne fra Majdanek, hvor erindringen især samler sig om to frygtede vagter.

⁹⁷ Ibid. s. 59.

⁹⁸ GARF, Opis 107, Waffen-SS Kriegsgefangenenlager Lublin, Lublin d. 7.12 1942.

⁹⁹ Straffen for sådanne forseelser var dog i lighed med den generelle praksis over for det kvindelige vagtmandskab begrænset. En vagt fra Ravensbrück modtog eksempelvis kun en irettesættelse da det blev opdaget, at hun havde modtaget et kors i en sølvkæde af en fange. GARF, Opis 107, Aufseherin Charlotte Arps, SS – und Polizeigerichts XV, Breslau d. 10.9 1942.

¹⁰⁰ GARF, Opis 107, Diverse rapporter fra Ravensbrück maj 1945.

¹⁰¹ Eschebach (1996).

Omfanget af overgreb på fangerne kunne variere fra lejr til lejr afhængigt af tidspunktet og mandskabets sammensætning. I den tidligere omtalte undersøgelse vedrørende 36 satellitlejre under Gross-Rosen når Isabell Sprenger frem til det forbavsende resultat, at i de satellitlejre, der blev drevet af kvinder (i flere af lejrene havde kvinder også ansvaret for den ydre bevogtning) havde fangerne en betydelig bedre chance for at overleve end tilsvarende lejre, hvor vagtmandskabet primært bestod af SS-mænd. Det var eksempelvis tydeligt, at straffeforanstaltningerne i disse kvindelejre var beherskede. En jødisk kvinde, som blev fanget efter et flugtforsøg, slap med en advarsel, mens en anden fik håret klippet af. I satellitlejre drevet af mænd havde straffen med stor sikkerhed været døden ved hængning. I kvindelejrene under Gross-Rosen fandtes heller ikke eksempler på systematisk mishandling eller dødsstraffe. Forholdene havde næppe nogen kønsspecifik forklaring, men udsprang formodentligt af den omstændighed, at bevogtningspersonalet stor set alle tilhørte gruppen af sent indrullerede tjenesteforpligtigede. De havde en meget kort uddannelse bag sig, og vagterne havde derfor ikke nogen egentlig erfaring fra det øvrige lejrssystem med den deraf følgende brutalisering.¹⁰² I de store kvindelejre var overgreb vidt udbredt, men den enkeltes behandling af fangerne kunne variere. I Majdanek blev Hermine Böttcher eksempelvis kendt som »Perlka« (perle) bl.a. fordi hun engang lod fangerne blive inden døre på en særlig kold dag. Der blev ligefrem placeret to vagtposter, som kunne advare, hvis en strejferpatrolje nærmede sig. Også Charlotte Mayer fik et forholdsvis godt skudsmål.¹⁰³ Lejren kunne imidlertid også fremvise en lang række eksempler på vagter, der var frygtet for deres brutalitet, men fokus samler sig om især om to af dem, Hildegard Lächert og Hermine Braunsteiner, der bedst kan beskrives som egentlige »Exzess-Täter«. Den vel nok mest notoriske var Hildegard Lächert, der af fangerne blev kendt som »Krwawa Brygida«/»Blutige Brygida«. Hun deltog bl.a. i selektion af fanger, men var samtidig frygtet for sine overfald og mishandlinger. I forbindelse med retssagen i Düsseldorf forklarede en tidligere fange: »Die Peitsche war ihr in die Hand gewachsen. Sie war der grausamste Mensch, den ich gesehen habe, und ich habe viele gesehen«. ¹⁰⁴ På trods af at hendes brutale adfærd var mere vidtgående end de fleste andre vagter, udelukkede det hende ikke fra det kollegiale sammenhold. Eksempelvis fik hun et godt skudsmål af sin overordnede. I 1943 skrev Ehrich om hende at:

¹⁰² Sprenger (1995), s. 21 ff.

¹⁰³ Lichtenstein (1979), s. 46 f, Müller-Münch (1981), s. 102 ff.

¹⁰⁴ Lichtenstein (1979), s. 82.

»Aufseherin Lächert ist im privaten Verkehr mit den übrigen Aufseherinnen ausserordentlich kameradschaftlich. Sie zeigt einen durchhaus gutmütigen Charakter und hat zu irgendwelchen Misstimmigkeiten noch nie Anlass gegeben«. ¹⁰⁵

Hermine Braunsteiners øgenavn var »Kobyła«/»die Stute« (hoppe), som hun havde opnået, fordi hendes speciale var at maltraktere fangerne med sine støvler. ¹⁰⁶ Luise Danz hørte også til blandt de mest frygtede. Hun slog fangerne vilkårligt, og overlevende fanger har berettet, at hun begik mindst et mord, da hun i forbindelse med en selektion i satellitlejren Malchow sparkede og trampede en pige ihjel. ¹⁰⁷

Motiver

Der findes ikke nogen enkelt forklaring på, hvorfor disse kvinder valgte at blive vagter. I forbindelse med efterkrigstidens retssager hævdede flere af de anklagede, at de var blevet tvunget gennem forordningen om tjenesteforpligtigelse. De havde naturligvis tungtvejende motiver for at bringe den påstand til torvs, da de stod anklaget ved en domstol, men i realiteten kunne de sige fra, da kvinder ikke kunne tvinges til at påtage sig arbejde, de ikke magtede. ¹⁰⁸ Det betyder ikke, at nogle kvinder ikke har kunnet føle sig presset af deres arbejdsgiver til at påtage sig stillingen, hvis de eksempelvis var ansat på en virksomhed, som var udset til at modtage fanger som arbejdskraft, men for gruppen fra Majdanek har sådanne forhold ikke spillet nogen rolle, da de kom i tjeneste før man i større omfang indrullerede blandt tjenesteforpligtigede.

Der er aldrig foretaget nogen omfattende sociologisk undersøgelse af det kvindelige bevogtningspersonale, men alligevel tegner der sig et billede af kvinder fra lavere socialgrupper med ingen eller en afbrudt uddannelse bag sig, hvad der også gælder dem fra Majdanek. Ved at sammenholde oplysninger fra Majdanek-arkivet og udsagn i forbindelse med efterkrigstidens retssag kan man få et indtryk af deres sociale baggrund og motiver. Hovedparten af dem var i 20'erne, da de gjorde tjeneste i lejren. ¹⁰⁹ De fleste var ugifte, men andre var gift og havde børn hjemme i Tyskland. De var ufaglærte eller havde en kort uddannelse

¹⁰⁵ GARF, Opis 107, Führungszeugnis für Aufseherin Lächert, Hildegard, Lublin d. 22.7 1943.

¹⁰⁶ Müller-Münch (1981), s. 89 ff.

¹⁰⁷ Malchow var tilknyttet Ravensbrück. Dublon-Knebel (2005), s. 66 ff.

¹⁰⁸ Schwartz (2001), s. 332. Se også Schwartz (1994).

¹⁰⁹ Den ældste var født i 1901, mens de yngste var fra 1922. GARF, Opis 107, Geburtsdaten der Aufseherinnen, Lublin d. 15.12 1943.

bag sig. Flere af dem havde næret et ønske om at uddanne sig, men var blevet bremset af økonomiske årsager.¹¹⁰ Det var eksempelvis tilfældet med Hermine Braunsteiner, der blev født i Wien i 1919 som den yngste i en søskendeflok på syv. Hun voksede op i en strengt katolsk og upolitisk familie, som hun beskrev som fattig. Braunsteiner havde tidligt ønsket sig en uddannelse som sygeplejerske, men dertil rakte økonomien ikke, da faderen døde af sygdom. Hun måtte efter seks års skolegang påtage sig opgaver i den hjemlige husholdning og senere som stuepige hos en velhavende familie. Omkring 1935 rejste hun til Holland for at finde et arbejde. Hun blev imidlertid nægtet indrejse og vendte tilbage til Østrig, hvor hun ikke kunne finde beskæftigelse, hvorfor hun rejste til England, hvor det lykkedes hende at finde plads i en husholdning. Da det i slutningen af årtiet trak op til krig, vendte hun tilbage til Østrig af frygt for at ende som civilinterneret. Hun forsøgte at blive optaget på sygeplejerskeuddannelsen, men måtte opgive af økonomiske grunde og fandt i stedet arbejde på en fabrik i Berlin. Lønnen var ringe, og da hendes arbejdsgiver foreslog hende at søge stilling i Ravensbrück, slog hun til. I 1942 kom hun til Majdanek.

Også Rosa Süß nærede ønske om at blive sygeplejerske. Hun kom fra Bayern, hvor hun var født i 1920. Efter endt folkeskole ernærede Süß sig som landarbejder, men blev i 1939 optaget på den attråede uddannelse. En kærlighedsaffære betød imidlertid, at hun blev smidt ud af skolen. Süß påstod over for retten, at hun kort tid efter blev kommanderet til Ravensbrück. En forklaring, der formodentlig var usand, og som med stor sikkerhed havde til formål at fremstille hendes tjeneste som tvangspræget for at formilde dommeren. I 1943 ankom hun til Majdanek.

Hildegard Lächert blev født i 1920 som den yngste i en søskendeflok på tre. Hendes mor var ugift, og faderen lærte hun aldrig at kende. Hun kom i lære som skrædder. Hun afbrød imidlertid uddannelsen og måtte af finansielle grunde tage arbejde på en fabrik. I 1938 blev hun gravid. Nogle år efter fik hun sit andet barn og blev forlovet med faderen, der gjorde tjeneste i luftvåbnet. Han blev meldt savnet i 1942. Hendes økonomiske midler var små, og Lächert forklarede, at hun derfor søgte arbejde i Ravensbrück, hvor hun også kunne medbringe sin yngste datter.

Et væsentligt motiv for at påtage sig stillingen som vagt synes at være økonomiske forhold. Kvinderne tjente i lejrsystemet en løn, de ikke

¹¹⁰ Det følgende er baseret på Müller-Münch (1981), Lichtenstein (1979) samt diverse personalakter beliggende i GARF.

ville have mulighed for at opnå i det civile liv som ufaglært. De var statsansatte og underlagt TOA-ordningen (Tarifordnung der Angestellten im öffentlichen Dienst), der betød, at de fik en bruttoløn på 185, 68 Rigsmark (RM). Efter at diverse udgifter var betalt, bl.a. skat og lovpligtige social- og sygeforsikringsbidrag samt bidrag til Deutsche Arbeitsfront, havde de 105,10 RM til rådighed. Herudover var det mulighed for at supplere lønnen med en række tillæg.¹¹¹ Til sammenligning fik en kvindelig tekstilarbejder kun udbetalt 76 RM. For vagtpersonalet fulgte desuden en række frynsegoder. Uniformen blev, i en tid med stor knaphed på tekstiler, stillet gratis til rådighed, og kvinderne kunne spise godt i lejrenes SS-kantiner.

I Majdanek var man opmærksom på kvindernes finansielle forhold. Det fremgår af en sag vedrørende Lächert. Hun havde siden oktober 1942 været tilknyttet Majdanek, men gjorde ikke noget godt indtryk. Hun var nervøs i omgangen med fangerne, som hun hersede rundt med, men hendes foresatte, Ehrich, understregede over for kommandanten, at Lächert var afhængig af sin løn: »Was sie von ihrem Verdienst noch erübrigen kann, wurde an ihre Familie nach Hause geschickt«. ¹¹²

I hvor høj grad kvinderne har været ideologisk motiverede, er det svært at give noget entydigt svar på, men intet tyder på, at nationalsocialistisk overbevisning var den primære årsag til at indtræde i tjeneste. Det udelukker naturligvis ikke, at personalet kan have været antisemitter eller oplevet nationalsocialismen som forståelsesramme i forbindelse med deres gerninger, men flere forhold peger på, at deres overordnede i lejrsystemet fandt deres politiske engagement ringe. I juni 1943 afgav chefen for WVHA Oswald Pohl ordre til kommandanterne i koncentrationslejrene om, at kvindernes politiske forhold nøje skulle undersøges inden de tiltrådte.¹¹³ Også de disciplinære sager, som opstod, synes at vise en mangel på interesse. I sommeren 1942 beklagede kommandanten i Ravensbrück sig over, at kvinderne først ankom lige før tjenestetid og ofte var så overtrætte, at de faldt i søvn i tjenesten, mens de under orlov sammensatte deres tøj af civile tøjstykker og uniformsgenstande. Fra koncentrationslejren Flossenbürg hed det, at kvinderne havde en indstilling som i det civile liv og gjorde, hvad der pas-

¹¹¹ Ibid. s. 9 og GARF, Opis 107, GARF, Dienstgraden für Aufseherinnen, Ravensbrück d.25.2 1944.

¹¹² GARF, Opis 107, Führungszeugnis für Aufseherin Lächert, Hildegard, Lublin d. 22.7 1943. Hendes barn på to år blev passet af hendes syge og gamle moder. Sammesteds, Bescheinigung, Der Lagerkommandant, d. 27.5 1943.

¹¹³ GARF, Opis 107, Einstellung von Aufseherinnen, WVHA, Oranienburg d. 8.6 1943.

sedde dem uden hensyn til de forordninger, de var underlagt.¹¹⁴ En gennemgang af de individuelle personalakter fra Majdanek peger på, at kvinderne ikke i særlig høj grad har været politisk aktive. De eneste organisationer, enkelte af dem havde været medlem af, var ungdomsorganisationen Bund Deutscher Mädels, hvis medlemskab blev obligatorisk for unge kvinder i 1936.

Hvorfor mange af disse kvinder mishandlede fanger og deltog aktivt i folkemordet, findes der ingen enkel forklaring på. Efterkrigstidens retssager kunne ikke dokumentere, at de skulle være psykisk afvigende eller særligt disponeret for at udøve vold. Det er derfor fristende, med en henvisning til Brownings berømte undersøgelse, at karakterisere gruppen som almindelige kvinder. Et helt afgørende element i forklaringen på deres adfærd er sandsynligvis de institutionelle rammer, som brutaliserede mandskabet og befordrede overgreb. At der skete en gradvis eskalering af volden, var Luise Danz et eksempel på. De værste af hendes forbrydelser fandt ikke sted i Majdanek, men først på et senere tidspunkt i Auschwitz og satellitlejren Malchow, hvor hun tillige havde opnået en mere fremtrædende stilling.¹¹⁵

Bevogtningspersonalet i Majdanek må sammenlignes med de tjenesteforpligtigede vagter betragtes som erfarne. Flertallet af kvinderne i Lublin var indtrådt i tjenesten før 1943. To af dem, herunder den berygtede Braunsteiner, allerede i 1939. Lächert i april 1942.¹¹⁶ Bevogtningspersonalet i Majdanek havde i de fleste tilfælde været påvirket og formet af lejrmiljøet over en længere periode, hvad der sandsynligvis var den væsentligste årsag til deres deltagelse i overgreb og drab.

Befrielsen og tiden, der fulgte

I løbet af marts 1944 befandt fronten sig kun omkring 150 km fra Lublin og den følgende måned påbegyndtes evakueringen af Majdanek, hvorefter fangerne i en række transporter blev overført til andre koncentrationslejre. Den sidste større transport afgik den 19. april og bestod af 800 russiske og polske kvinder, som blev sendt til Ravensbrück. Den 13. april gav WVHA ordre til, at Ehrich sammen med de resterende vagter skulle forlade lejren. Den 24. april kunne kommandant Weiss meddele WVHA, at der ikke længere var kvindeligt bevogt-

¹¹⁴ Heike (1995), s. 235.

¹¹⁵ Se Dublon-Knebel (2005).

¹¹⁶ Af de 19 kvinder, der var tilknyttet Majdanek i november 1943, var kun fem tiltrådt i løbet af 1943. GARF, Opis 107, Liste der Aufseherinnen des KL. Lublin, Lublin d. 6.11 1943 og sammesteds, Personalbogen: Hildegard Lächert.

ningspersonale i Majdanek. De opholdt sig nu i henholdsvis Plaszow og Auschwitz.¹¹⁷ En uforudset vellykket sovjetisk offensiv betød, at kommandanten den 22. juli beordrede lejren nedlagt. Straks derefter påbegyndtes destruktionsarbejdet af arkivmateriale, mens personalet kun i begrænset omfang fik tid til at ødelægge lejrens installationer, som eksempelvis gaskamrene. Om eftermiddagen blev omkring 1.000 fanger sendt på march ud af lejren. Natten mellem d. 22.-23. juli blev Majdanek befriet af enheder under general Chuikovs kommando, og dagen efter kapitulerede den tyske garnison i Lublin.¹¹⁸

Straks efter befrielsen blev der nedsat en polsk-sovjetisk komite, der skulle efterforske forbrydelserne i Majdanek.¹¹⁹ Ved befrielsen havde den Røde Hær pågrebet en håndfuld af personalet, der ikke var kommet væk i tide. De blev alle hængt i december 1944 under en offentlig henrettelse i Majdanek. De tre kommandanter, der overlevede krigen, blev dødsdømt ved allierede domstole. I de første efterkrigsår blev en del af lejrens mandskab pågrebet og udleveret til Den Polske Folkerepublik. Det gjaldt også en række af kvinderne, herunder Ehrich, Lächert og Danz. Ehrich blev dømt til døden og henrettet i 1948, mens de øvrige modtog lange fængselsdomme, for dog at blive løsladt og udvist til Vesttyskland i løbet af 1950'erne. Braunsteiner blev pågrebet i Wien og idømt to års fængsel for sin tid i Ravensbrück. Hun emigrerede i 1958 til Canada og giftede sig til navnet Ryan, men blev i 1974 udleveret til Vesttyskland i forbindelse med retssagen i Düsseldorf. Her stod hun anklaget sammen med Rosa Süß, Charlotte Mayer, Hermine Böttcher, Hildegard Lächert samt Alice Orlowski. Sidstnævnte var anklaget for bl.a. at have deltaget i selektionen af kvinder og børn, men modtog aldrig sin dom, da hun døde af et hjertetilfælde i 1977. Süß, Mayer og Böttcher blev frikendt i 1981, mens Braunsteiner og Lächert samme år modtog domme på henholdsvis livsvarigt og 12 års fængsel. Retsopgøret med kvinderne fra Lublin er stadig i gang. I 1996 besluttede statsanklageren i Meiningen at bringe Luise Danz for en domstol, anklaget for drabet på den pige, hun sparkede ihjel ved Malchow-lejren. Hendes sag er endnu ikke afgjort. Danz er til dato den sidste af kvinderne fra Lublin, hvis sag har været for retten.

¹¹⁷ GARE, Opis 107, Fra WVHA til Weiss og sammesteds, Die Kommandantur des Kl. Lublin, d. 24.4 1944.

¹¹⁸ Om befrielsen generelt, se Marszalek (1986) og Jon Bridgman: *The End of the Holocaust: The Liberation of the Camps*. Oregon 1990.

¹¹⁹ Komiteens rapport blev publiceret allerede i 1944. Se *Communiqué of the Polish-Soviet Extraordinary Commission for Investigating the Crimes Committed by the Germans in the Majdanek Extermination Camp in Lublin*. Moskva 1944.

Konklusion

Forskningen i koncentrationslejrenes menige mandskab er sparsomt, og det gælder ikke mindst de kvindelige lejr vagter, såkaldte Aufseherinnen, en gruppe gerningsmænd vi ved meget lidt om. En væsentlig årsag er de sparsomme kilder fra lejrene, der i vid udstrækning blev destrueret af gerningsmændene inden de allieredes befrielse. Af samme grund har den hidtidige forskning om kvindelige vagter i vid udstrækning måttet støtte sig til retssagsdokumenter fra efterkrigstiden og overlevende fangers erindringer. Denne artikel er imidlertid baseret på et enestående materiale hidrørende fra koncentrations- og udryddelseslejren Majdanek, beliggende ved Lublin i Polen. Arkivet, der blev bragt til statsarkivet i Moskva kort efter lejrens befrielse, er sandsynligvis det mest omfattende materiale om de kvindelige vagter fra nogen tysk koncentrationslejr. Artiklen er den første, som specifikt behandler de kvindelige vagter i Majdanek.

Mellem oktober 1942 og april 1944 gjorde 30 kvinder tjeneste i Majdanek som bevogtningspersonale. Disse udfyldte flere funktioner, men den vigtigste var den såkaldt indre bevogtning af de kvindelige fanger, med hvem det mandlige SS-personale i princippet ikke måtte have kontakt. Det ringe antal vagter betød, at lejren var stærkt underbemandet, og perioden 1943-44 var præget af konstante anmodninger fra de forskellige kommandanter om en forøgelse af mandskabet, hvilket dog i vid udstrækning blev afslået grundet personalemangel, og fordi Auschwitz samt den store kvindelejr Ravensbrück havde førsteprioritet. Når det trods ganske få vagter lykkedes at afværge større flugtforsøg eller optøjer, skyldtes det, at den ydre bevogtning, som blev foretaget af SS, var omfattende, ligesom fangernes selvforvaltning også spillede en vigtig rolle. Det ringe antal vagter var ikke et fænomen, der kun gjorde sig gældende i Majdanek, men en tendens, der prægede hele lejrsystemet.

Der eksisterede flere måder, hvorpå kvinder kunne finde ansættelse som vagter, men hovedparten af vagterne i Majdanek havde meldt sig frivilligt. I forbindelse med efterkrigstidens retssager påstod de tiltalte hyppigt, at de mere eller mindre var blevet tvunget til at påtage sig stillingen gennem forordningen om tjenesteforpligtigelse. Denne forordning blev fra første halvdel af 1944 rigtigt nok anvendt til at skaffe personale, men havde ingen væsentlig betydning for personalet i Majdanek. Det fremgår, at langt hovedparten var tiltrådt, før forordningen kom i anvendelse.

Udannelsesperioden for vagterne varierede fra nogle få uger til flere måneder, men alle kvinderne i Majdanek havde modtaget den længste udannelse af omkring tre måneders varighed.

Kvinderne blev ikke optaget i SS, som deres mandlige kollegaer, men underlagt organisationen som SS-Gefolge. Det var en konstruktion, som tillod SS at tilknytte kvinder uden at optage dem som medlemmer. Vagterne var i lighed med SS-mænd underlagt den særlige retsordning, den såkaldte SS-Sondergerichtbarkeit, der gav mulighed for drakoniske foranstaltninger. Der var disciplinære problemer med bevogtningsmandskabet i Majdanek, men straffene over for kvinderne var forholdsvis milde. Mellem oktober 1942 og december 1943 havde ti kvinder modtaget en straf. Kun én enkelt af vagterne havde været for SS- og Politiretten, hvor hun modtog en straf på 3 måneders fængsel for tyveri. De øvrige havde modtaget mildere disciplinær- og ordensstraffe afsagt af kommandanten. Af Auschwitz-kommandanten Rudolf Höss' selvbiografiske optegnelser fremgår det, at tendensen i Majdanek med tilbageholdenhed vedrørende strenge straffe også var gældende i andre lejre. Den væsentligste årsag hertil var den udprægede mandskabsmangel. Mangel på personale havde også betydning for kvindernes mulighed for at træde ud af tjeneste. Majdanek-arkivet indeholder flere afslag på sådanne ansøgninger. Personalet blev dog i lighed med SS-vagterne flyttet rundt i lejrsystemet, og de fleste af kvinderne kom til at gøre tjeneste flere steder. I forbindelse med evakueringen af Majdanek blev kvinderne eksempelvis overført til henholdsvis Auschwitz og Plaszow.

Majdanek-arkivet kan kun indirekte belyse kvindernes andel i forbrydelser mod fangerne, men det kan godtgøres, at hovedparten var aktive i lejren, mens gaskamrene var i funktion, og i november 1943 i forbindelse med massenedskydningen af 18.000 mennesker under den såkaldte Aktion Erntefest. Det vides med sikkerhed, at flere vagter deltog i aktionen, ligesom der kendes en række eksempler på deltagelse i selektion af fanger. Det kan slås fast, at kvinderne fra Majdanek var en integreret del af folkemordet. Omfanget af vagternes overgreb varierede, men overlevendes erindringer knytter sig i særlig høj grad til to vagter, der må betegnes som »Exzess-Täter«.

Der er aldrig foretaget nogen omfattende sociologisk undersøgelse af de kvindelige vagter, men det er dog muligt at pege på en række fælles træk ved personalet i Majdanek. Kvinderne var for hovedpartens vedkommende i 20'erne. De fleste var ugift, men enkelte havde børn og var gift. Vagterne var alle tyske statsborgere. Et væsentligt fællestræk var, at de alle var ufaglærte eller havde en kort uddannelse bag sig. De fleste kom fra forholdsvis ringe kår, hvorfor flere var stærkt afhængige af deres løn, et forhold man var opmærksom på i lejren. Vagterne var statsansatte og modtog en løn, som var forholdsvis høj, ligesom tjenesten indebar en række frynsegoder, bl.a. i form af uniform, kost og logi.

Herudover kunne indtjeningen forøges gennem en række tillæg. Det er svært at sige noget entydigt om deres ideologiske motivation, men ingen af kvinderne ses at have været partimedlemmer eller aktive i nationalsocialistiske organisationer. Enkelte havde været medlem af Bund Deutscher Mädel, men dette medlemskab var obligatorisk. Overordnet tegner der sig et billede af almindelige kvinder, der kan sammenlignes med de resultater Christopher Browning nåede frem til i sit studie af mandskabet i en politibataljon.

At disse kvinder deltog i overgreb og drab, var der sandsynligvis flere grunde til. Omfanget af forbrydelser varierede fra lejr til lejr. En undersøgelse af kvindelige vagter i en række satellitlejre under koncentrationslejren Gross Rosen kom til det overraskende resultat, at personalet her var ret tilbageholdende med at begå overgreb. Dette personale havde en meget kort uddannelse som vagter bag sig, ligesom de kun havde opholdt sig i lejrsystemet for en kort periode. Det var ikke tilfældet i Majdanek. De fleste vagter var således tiltrådt før 1943 og kom ofte med erfaringer fra eksempelvis Ravensbrück eller Auschwitz. Det havde uden tvivl betydning, at kvinderne over en længere periode opholdt sig i lejrsystemet, og en væsentlig årsag til deres forbrydelser var de institutionelle rammer, der befordrede overgreb og brutaliserede mandskabet.

SUMMARY

The Women from Lublin:

The Guards of Majdanek

Research on the ordinary, lower level staff of concentration camps is sparse, especially as regards female guards, the so-called *Aufseherinnen*. The present study is based on unique source material stemming from the Majdanek concentration and extermination camp on the outskirts of Lublin in Poland. Its archive, which was transferred to the state archives in Moscow shortly after the camp's liberation, contains what is probably the most comprehensive material on female guards from any of the German concentration camps. This is the first study to deal specifically with the women guards at Majdanek.

Thirty women were employed as guards at Majdanek between October 1942 and April 1944. They had a number of duties, the most important of which was the so-called internal surveillance of the women inmates. This small number of guards meant that the camp was seriously understaffed, and the period from 1943 to 1944 was characterized by constant requests by various commanders for an increase in staff. For the most part, these requests were denied on grounds of personnel shortage and because Auschwitz along with the large women's

camp at Ravensbrück had first priority. Despite the small number of guards the camp was successful in averting riots and major attempts to escape, because external surveillance, in the hands of the SS, was extensive, while prisoner self-management also played an important role. The small number of guards was not a phenomenon peculiar to Majdanek, but a tendency characteristic of the entire camp system.

There were several ways in which a woman could find employment as a guard, but most of the guards at Majdanek had volunteered. In connection with the post-war trials, the last of which took place in 1981, the accused often claimed that they had been more or less coerced to take the job pursuant to the decree on service duty. It is true that this prescription was used from the first half of 1944 to recruit personnel, but it had little significance with regard to the personnel at Majdanek. It is shown that, by far, most of the guards had been hired before the ordinance was put to use.

The training period for the guards varied from a few weeks to several months, but most of them had taken the longest period of about three-months' time. The women, unlike their male counterparts, were not enrolled in the SS, but none the less subordinated to it as *SS-Gefolge*, and like the SS-male guards the women guards were under the jurisdiction of the *SS-Sondergerichtbarkeit*. There were disciplinary problems with the guard personnel at Majdanek, but sanctions for the women were relatively mild. Between October 1942 and December 1943 ten women had been penalized. Only a single person among them had been brought before the SS Police Court, where she was sentenced to three months in prison for theft. The others had been given milder penalties by their commandant for breach of discipline and standing orders. According to the autobiographical notes of Rudolf Höss, the camp commander at Auschwitz, the tendency at Majdanek to eschew harsh penalties was also true of other camps. The main reason for this was a serious shortage of personnel, which also had an impact on the women's chances of resigning from service. The Majdanek archives contain a number of such denied requests. But like the SS guards the women were transferred about within the system, and most of them did duty at several camps.

The archives can only indirectly throw light on the women's share in the crimes against the prisoners, but it can be shown that most of the guards in question were on active duty in the camp while the gas chambers were running as well as in November 1943 in connection with the mass shooting during the so-called *Aktion Erntefest*. It is known with certainty that several guards assisted in the action, just as there are also known instances of taking part in the selection of victims. It can be clearly ascertained that the women guards at Majdanek were an integral part of the camp's crimes of genocide. The degree to which each of them took part in the offensives varied, the recollections of survivors converge to a high degree on two particular guards who can only be designated as "*Exzess-Täter*."

A comprehensive sociological study of the women guards has never been undertaken, but it is possible to point out a number of common traits of the personnel at Majdanek. For the most part the women were in their twenties. Most were single, while a few were married and had children. All of them were German citizens. An important common trait was that none had skilled training or any education beyond a short period of elementary schooling. Most came from relatively poor conditions, making them heavily dependent on their wages, a circumstance useful to camp authorities and of which they were quite

attentive. The guards were state employees with relatively high remuneration and a number of fringe benefits such as uniforms, room and board. Moreover, they could increase their pay through various types of bonus. It is difficult to derive any clear notions about their ideological motivation, but none of the women seem to have been party members or active in Nazi organizations. On the whole, a picture emerges of quite ordinary women, comparable to the results found in Christopher Browning's study of the personnel of Reserve Police Battalion 101.

There are probably several reasons why the guards at Majdanek took part in the abuse and killing of prisoners. Most of them began duty there before 1943 and arrived with experience, for instance, from Ravensbrück or Auschwitz. The fact that the women had spent a long time in the camp system is no doubt a significant factor in explaining their crimes; they adapted to an institutional framework that was conducive to assault and brutalized its personnel.

Translated by Michael Wolfe